

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA SVENDEKRO OG LAVSHUS

MED TEKST AF
PETER RIISMØLLER
OG TEGNINGER AF
HAKON SPLIID

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
MCMXL

COPYRIGHT 1940
BY
DET SCHØNBERGSKE FORLAG

*Hvad duer at være Broder i Glæden,
uden at han ogsaa er Broder i Drøvelsen.*

(Ystad Smedes Skraa, 1496).

FORORD

Hensigten med dette Skrift er at give interesserede – og da først og fremmest Haandværkere – en kort Oversigt over de vidtspændende og betydningsfulde Organisationer, der varetog Haandværkets Interesser i omkring 500 Aar.

Ogsaa har det ligget mig paa Sinde at give en Forklaring paa, hvortil de mange Lavsrekvisitter har tjent, som nu udgør en saa fængslende Del af vore Musæers Samlinger.

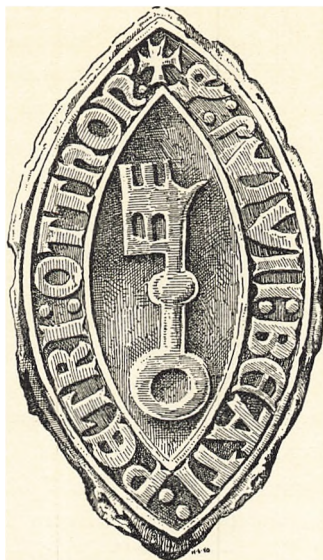
Det har ikke været Meningen at skrive Haandværkets Historie. Her henvises til R. BERG: Det danske Haandværks Historie, hvori er gjort udførligt Rede for Haandværkernes Stilling til Øvrigheden.

Eksempler og Citater kan selvfølgelig kun blive faa i et Skrift af saa begrænset Omfang. Skulde nogen faa Lyst til at forfølge Sporet, skal henvises til Litteraturlisten, og da især til den store Række Værker af C. NYROP, paa hvis Arbejde al senere Lavsforskning bygger.

Jeg er taknemlig for Lejligheden til Samarbejde med Tegneren HAKON SPLIID. Kun derigennem kan Skriftet blive den Ledetraad gennem Samlingerne af Lavsrelikvier, som Meningen er.

Aalborg i Oktober 1940.

PETER RIISMØLLER

Odense Skomagerlavs eller Sct. Pedersgildes Segl.

HAANDVÆRKERNE

Haandværk er en Specialisering af det daglige Arbejde. For at behøve en saadan Specialisering maa der være et Behov for de Varer, som Haandværket frembringer; der maa være saa mange Mennesker, at det kan betale sig at lade den ene bage Brød og den anden sy Sko. Haandværket hører sammen med Købstaden, hvor baade Stadens egne Borgere og Omegnens Folk skal forsyne sig med, hvad de skal bruge.

Nu har der naturligvis altid eksisteret Haandværkere ogsaa paa Landet, hvor især Smeden hævdede sin Plads fra Oldtid. Men det meste Arbejde skulde gøres af Gaardens egne Folk til eget Behov, og havde man Brug for Haandværksprodukter, var der jo baade Byen og Aarets fri Markeder at ty til.

I Middelalderen opstaar de fleste af Danmarks Købstæder, endnu kun smaa Byer, der lever af Handel, Haandværk og Landbrug i den Blanding, der nu passer bedst for Stedet. Men tidligt deler man Arbejdet i disse Byer, specialiserer sig, saa snart der er Mulighed for at leve af en enkelt Arbejdsform. I Københavns Jordebog 1375 nævnes 9 Bagere, 1 Brygger, 1 Bødker, 1 Dynemager, 1 Guldsmed, 1 Maler,

2 Møllere, 1 Pladesuder, 1 Rebvinder, 1 Sadelmager, 7 Skræddere, 13 Skomagere, 4 Smede, 2 Sporemagere, 1 Skinder og 1 Tømrer. Ialt 16 Haandværk, og saa er det endda sandsynligt, at der har været flere, for her er vist kun medtaget saadanne, som selv havde Hus. Baade Snedkeren, Slagteren og Mureren mangler ogsaa, saa selv denne righoldige Liste er nok ukomplet.

Specialiseringen fortsætter da ogsaa roligt op gennem Tiden. I 1682 nævner Aalborg Bys Grundtakst saaledes 38 forskellige Haandværk, som udøves af ialt 126 navngivne Mestre. Listen følger her som Eksempel paa, hvilke Haandværk en stor Provinsby maatte raade over for at kunne forsyne By og Opland.

Grundtaksten nævner 10 Bagere, 1 Bogbinder, 1 Blokdrejere, 1 Buntmager, 11 Bødkere, 3 Bøsse­magere, 1 Contrafejer (Portræt­maler), 2 Drejere, 1 Farver, 7 Feldberedere, 2 Garvere, 1 Glarmester, 4 Guldsmede, 1 Handskemager, 5 Hattemagere, 1 Hjulmand, 1 Kam­mager, 1 Klejnsmed, 1 Kobbersmed, 1 Lædertoer, 2 Malere, 4 Murere, 1 Naalemager, 2 Rebslagere, 4 Sadelmagere, 1 Sejlmager, 14 Sko­magere, 1 Skoflikker, 10 Skræddere, 4 Slagtere, 10 Smede, 7 Snedkere, 1 Sporemager, 2 Sværd­fegere, 1 Tømrer, 2 Tinstøbere og 5 Vævere. Og helt komplet er Listen sandsynligvis ikke, da vi kun kan konstatere Haandteringen hos dem, der bliver nævnt som Haandværker, ikke hos de mange, der kun bliver nævnt ved Navn.

Dette er kun Mestrene, for Svendene var ugifte og førte ikke egen Husholdning, og er saaledes heller ikke nævnt her. Regner vi gennem­snitlig 2 Svende pr. Mester – hvad man forstod ved „fuldt Værksted“ – vil det ses, at Haandværkerne udgjorde en ikke ringe Del af Be­folkningen i en By som Aalborg, der i 1682 havde ca. 4200 Indbyggere.

Endda var der Næringsveje, der aldrig naaede at blive regnet for rigtigt „ærligt“ Haandværk. Skorstensfejeren havde for megen Om­gang med Rakkeren til at en Haandværker kunde have noget med ham at gøre, og Pottemageren kunde være saa dygtig han være vilde, han stod dog en Klasse under den bevidste Haandværker og arbejdede mest i Landsbyerne.

Da Købstæderne blev til i Middelalderen, samledes Borgerne fra alle Egne og Samfundslag. De havde ingenting fælles fra Begyndelsen, ikke Slægt eller Hjemsted, ingen særlige Retsregler, ingen lokal Beskytter. De maatte have noget, der kunde skaffe dem Læ og Fælles-

skab, noget med Virkning som Bøndernes Landsbyfællesskab eller Stormandsslægternes Ætsammenhold; et samlende Punkt i en fremmed Atmosfære. Saa dannede de selv denne Institution, de stiftede Gilder og Lav.

Gildet er ældst. I sin oprindelige Form er Gildet en Erstatning for Slægten, altsaa en Sammenslutning, som sørger for alle sine Medlemmers Ve og Vel, deres Gudstjeneste og Retsforhold, skaffer Mededsmænd, hvis et Medlem bliver støvnet for Retten, og hævner ham, om han falder for Drabsmand. Gildet byggede helt paa gensidig Solidaritet og optog da ogsaa helst Medlemmer med nogenlunde samme Interesser og økonomiske Standard. I Danmark tog Gildet oftest Navn efter en Helgen, paa hvis Dag man saa hørte Messe og festede; mest St. Knud Konge eller St. Knud Hertug. Disse Knudsgilder tiltog sig en ikke ringe Magt i Byerne, saaledes dræbte Knudsgildebrødre i Slesvig i 1134 Kong Niels, fordi hans Søn Prins Magnus havde dræbt deres Skytspatron Hertug Knud Lavard.

I 1256 samledes Udsendinge fra alle Danmarks Knudsgilder i Skanør og vedtog en Del fælles Bestemmelser, af hvilke det fremgaar, at baade Købmænd og Haandværkere kunde være Medlemmer, dog udelukkes udtrykkeligt alle Bagere.

Om Bageren har været mere uærlig end andre Haandværkere, er det svært at dømme om nu, men sikkert er det, at de har haft særlig vanskelige Forhold at arbejde under, idet en svingende Kornpris og en fast Brødpriis har gjort det nødvendigt at veksle med Brødetes Størrelse, ligesom ogsaa Kornets Kvalitet og Vandindhold har haft Indflydelse paa det færdige Produkt. Kun Møllerne synes i Gilderne at have haft et lignende slet Rygte som Bagerne og vel af de samme Grunde. Et gammelt Mundheld siger herom: „Møller og Bager stjæler ikke, de faar det bragt“.

I Løbet af Middelalderen vokser Købstæderne og faar flere og flere Funktioner og Embedsmænd. En Styreform udkrystalliserer sig, som giver Magten til Patricierne, de rige Købmandsslægter, som bliver ene om at besætte Pladserne som Borgmestre og Raadmænd, og denne Bevægelse begunstiges af Kongerne. I mange Byer er Gildernes Magt voksende, i enkelte endog næsten ensbetydende med Bystyret, som i Aalborg, hvor Borgmestrene automatisk er Oldermænd for „Guds Legems Lav“ eller „Papegøjegildet“, og vigtige Sager for hele Byen afgøres af Gildestyrelsen. Men samtidig trænges Haandværkerne

ud af det offentlige Liv, fordi de ikke længere er økonomisk ligestillede med Købmændene. Haandværkerne kan ikke opspare noget, deres ringe Teknik tillader dem ikke at producere mere end til Dagen og Vejen, og der er heller ikke Marked for mere end det absolut nødvendige.

Det betyder ikke, at Haandværkerne bliver Underklasse, men at de bliver en Stand for sig med velafgrænsede Pligter og Rettigheder indenfor det stænderdelte Bysamfund. Og da denne Lagdeling er tilstrækkelig langt fremskredet, revner Gilderne.

Nogle Gilder fortsætter som Købmandsorganisationer, der dog snart optager baade Adelsmænd og gejstlige, andre forsvinder helt, især Reformationen tager Livet af mange. Men Haandværkerne er forlængst udenfor paa det Tidspunkt.

I GILDERNES FODSPOR

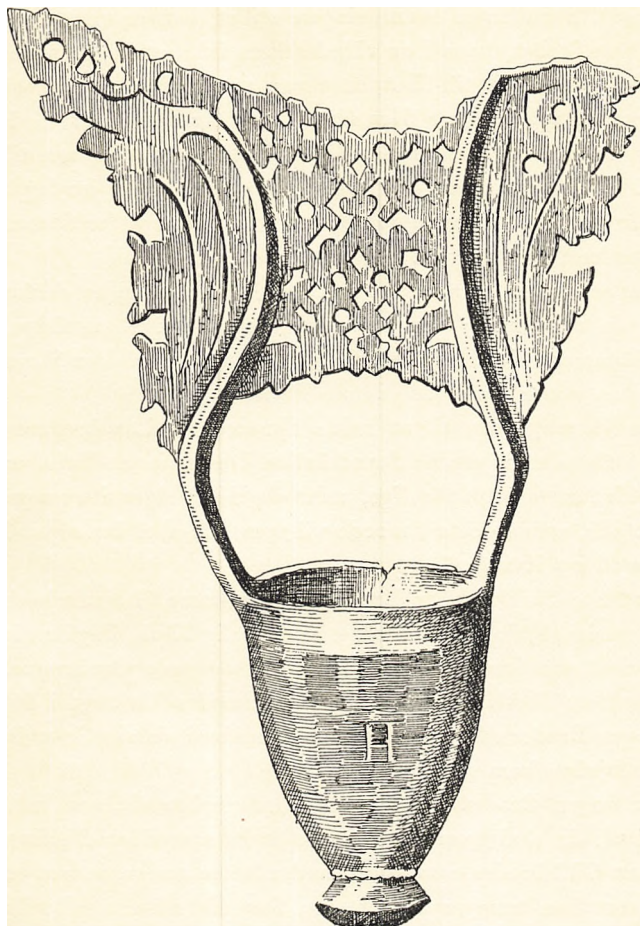
Forskellen mellem Gilderne og Haandværkerlavene i disses første Par Aarhundreder er egentlig blot den, at man i Gilderne optog alle, hvis Rygte og økonomiske Forhold var saadan, at man kunde anerkende dem som Gildebrødre, mens Lavet kun bestaar af Udøverne af et enkelt Fag eller en Faggruppe. Aanden var stadig Gildets. Odense Skomagersvendes Skraa (Samling af Vedtægter for det enkelte Lav) siger derom i 1405:

„Det skete saa i forrige Tider, at stor Død regerede over al Verden, som man kalder Pest, da frygtede saavel unge som gamle, fordi Døden han sparer ingen; da frygtede ogsaa Skomagersvende i Odense for Døden, og syntes dem saa, at de vilde fly deres Ting saadan, at om nogen af dem døde, da skulde han være vel forestaaet. Da gik de til Oldermænd og Stolsbrødre, som da var Forstandere for Skomagerlavet i Odense og bad dem, at de vilde gøre vel og unde dem at have et Kompagni, og da beraadede de dem med alle Brødre og undte dem at have det og holde det, som her staar skrevet.“

I hjerteligt ærlige Ord har Skomagersvendene her givet deres Frygt for Ensomheden Udtryk; ingen Begrundelse for Stiftelse af Lav kan være bedre. Og hvordan Vedtægterne bør være for et Lav, siges i Indledningen til de Odense Skrædderes og Overskæreres Skraa fra 1492 – med tydelig Inspiration fra Valdemars jyske Lov:

„Ingen Skraa er bedre at følge end Retvished og Spagfærdighed og

dertil at gøre sin Jævnkristne, som man vil have af ham. Vilde hver Mand gøre sin Gildebroder Ret og Skel, da behøvede man ej Skraa eller Vider (Bødetakster), thi skal Skraa i hvert Embede (Embeds-

Kovsken fra Sct. Knuds Gilde i Kalundborg. Nationalmuseet.

mand betød indtil ca. 1800 en Haandværker) gøres efter alle Gildebrødres Tarv og sættes saaledes, at retvise og spage skulde nyde deres Ret og Respekt.“

Det her anførte er Programudtalelser. Alene er Haandværksmanden

ingenting. Han er ubeskyttet, hvis han bliver syg, alene i Døden; han er slægtsløs, fordi han som oftest vandrer som ung og gifter sig og sætter Bo der, hvor han finder de bedste Forhold eller den kønneste Pige, subsidiært den Mesterenke, der vil gifte ham og give ham Indgang i Lavet. Svenden er endnu ringere stillet, han er ugift og oftest fremmed paa Stedet, hans Løn tillader ham ikke at lægge noget op, der rækker videre end til Kostpenge paa næste Vandring.

Men som Lavbroder er Haandværkeren ligeberettiget med alle ærlige Fagfæller i alle Pligter og Rettigheder, som Skraaen tilsiger Brødrene. Og Skraaen var jo, hvad de selv vedtog og forelagde for Borgmester og Raad, eller, hvis det var et Svendelav, for Oldermænd og Stolsbrødre i Mesterlavet.

Skraaen er altsaa fremgaaet af et samlet Møde og er derfor saa charmerende uordentlig; den er nedskrevet i den Rækkefølge, det faldt Medlemmerne ind, og først efter lang Tradition falder Skraaerne til Lave i en nogenlunde enslydende Form.

Gennem Forpligtelsen til at holde Skraaen, er Lavbroderen saa inderligt forbunden med sine Standsfæller. Der er ingen Tvivl om, at Malmø Skindere er fuldt ærlige, naar de 1429 siger i Paragraf 1: „Først at alle, som i dette Embede vil være, de skal have god Fred, baade Mænd og Kvinder“.

I sin ældste Skikkelse er Lavet da Sygekasse, Begravelseskasse, Forsikringsselskab, Indkøbsforening, selskabelig Klub, Fagforening og selve Beviset paa Lavbroderens Ærlighed og gode Omdømme. Om Sammenholdets Fasthed vidner Roskilde Smedes Vedtægt i 1491:

„Vil nogen Broder eller Søster gaa Pilgrimsfærd, da skal hver Broder og Søster hjælpe ham med en Hvid.“

„Bliver nogen Broders Gaard eller Gods opbrændt, saa han faar Skade deraf, da skal hver Broder hjælpe ham med en Skilling.“

„Hvilken Gildebroder, som ej vil undsætte en anden, indenbys eller udenbys, om han trænger til det, den Sag skal staa til alle Brødre, hvad han skal bøde.“

Her er det tydeligt, at det drejer sig om et Mesterlav. Men lige saa lodrette Regler for Lavbrødres Pligt til Sammenhold findes i Svendelavenes Skraaer. Den ældste af alle bevarede Skraaer, er de københavnske Bagervendes fra 1403, og den siger bl. a.:

„Naar en Broder dør af vort Broderskab, da skal alle Brødre vaage om Natten over Liget og om Morgenen følge Liget til Kirken.“

„Er det saa, at en af vore Brødre bliver syg og har intet at fortære, da skal Brødrene komme ham til Hjælp med 4 Skilling lybsk af Bøssen, og er det saa, at den syge de 4 Sk. har fortæret, og det bliver ikke bedre med ham, da skal man give ham endnu 4 Sk. af Bøssen, og er det saa, at han bliver tilpas igen, da skal han de førnævnte Penge, som han har oppebaaret, igen give af sin første fortjente Løn.“

Køge Skomagerlavs Drikkehorn. Nationalmuseet.

„Er det saa, at han dør og har intet at betale førnævnte Penge med, da skal det være gjort til Guds Hæder.“

„Hvilken Broder, som følger en Broder til Graven barbenet eller med en Skjortesæk, han give en Mark Voks.“

Solidariteten rækker langt ind paa det privatøkonomiske Omraade. En Bestemmelse, som gaar igen i mange Mesterlav, siger, at den, som har gjort et heldigt Køb af Raastoffer, skal dele med sine Lavsbrødre; en Bestemmelse, som hindrer den dygtige i at faa det fulde Udbytte af sit Handelstalent, men ogsaa sikrede den med den mindre sine Næse mod Følgerne af at se Markedet raseret. Som Type kan gælde en Paragraf af Slagelse Smedes Skraa 1469.

„Hvilken Broder, der køber Staal, og hans Broder kommer og vil have deraf for rette Penge, og han nægter ham det og vil ikke hjælpe ham med noget deraf, han skal give $\frac{1}{2}$ Tønde Øl i Bøde derfor.“

„Ligervis om nogen køber en Læst (1 Læst Kul = 18 Tønder) Kul og ikke vil hjælpe sin Broder med en Tønde eller to deraf for rette Penge, han give $\frac{1}{2}$ Tønde Øl i Bøde.“

Mod Konkurrence fra Ikke-Fagfæller eller Fagfæller udenfor Lavet kæmper Lavene fra den første Dag. I Længden bliver det til Lavenes vigtigste Opgave og det, der medfører deres Opløsning, men i de første Aarhundreder er det kun en Paragraf mellem andre, naar Malmø Bødkere 1499 siger (med tydeligt Henblik paa de store Sildesaltninger ved Skanør, hvor der brugtes Tusindvis af Tønder):

„Ingen skal bruge Bødkerembede i Malmø, som har andet Embede at bruge.“

Konkurrence udefra, „Indpas“ som man kaldte det med et Ord, der hurtigt fik Klang af Uærlighed, kunde alle blive enige om at værges imod. Men ogsaa indenfor Lavet kunde det hændes, at Konkurrence splittede Sammenholdet, især naar der ikke var tilstrækkeligt Arbejdsmandskab at faa. Det gælder her, som ved Købet af Raastoffer, at ingen maa mangle og ingen have for meget. Odense Smedesvende maa ikke „tjene den Mand, som er ude af de Gamles Lav“, og vi skal se i et senere Afsnit, hvorledes Mestrene faar et helt Ritual drevet igennem for at sikre sig Svende i den Rækkefølge, de behøver det. Roskilde Smede, hvis Skraa fra 1491 er et Mønsterarbejde i Henseende til juridisk rigtig og klar Udformning af Artiklerne, har hele 9 Paragraffer om Forholdet mellem Mestre og Svende. Svenden skal tjene sin Mester lydigt og gøre sit Arbejde forsvarligt, han maa ikke forlade sin Tjeneste før Fardag og maa ikke „ligge ude af hans Hus om Natten“ og skal tjene to Aar som Svend i Byen, før han maa gifte sig. Til Gengæld skal Mester betale ham Løn i Tide og uden at prutte, han skal give Svenden fri to Mandage om Aaret. Og sidst men ikke mindst maa ingen Mester lokke nogen Svend fra sin Lavsbroder inden Stævnedag er – det koster en Tønde Øl, og Svenden maa ikke tjene den Mester i et Aar.

Ulykkeligt stillet var Haandværkeren, hvis han blev dømt ud af Lavet, han fik intet Arbejde og mistede al kollegial Samhørighed og Støtte. Var han kommen i „Ry og Rygte“, enten det nu skete ved hans egen eller andres Skyld, kunde det ødelægge ham økonomisk.

København Bagerlavs Segl.

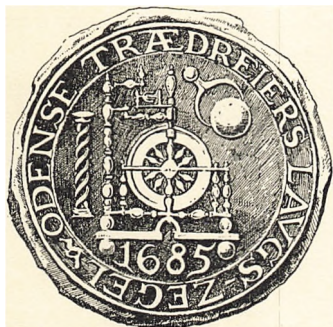
Aalborg Bagerlavs Segl 1687.

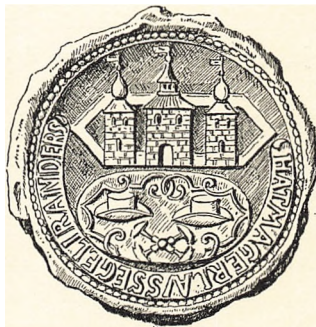
København Bryggerlavs Segl 1584.

Århus Bødderlavs Segl.

Odense Drejerlavs Segl 1685.

Randers Hattmagerlavs Segl.

I 1532 leverede en Bonde noget Klæde ind til Per Skrædder i Roskilde, som denne skulde overskære, men det krympede, og da Bonden kom efter det igen, vilde han ikke tage imod det og sagde, at Per havde stjalet noget af det. Per førte Sagen lige op til Rigsraadet, som gav ham Medhold og dømte Bonden til at tage sit Klæde og betale Per hans Overskærerløn. Men Lavet vilde ikke anerkende en Mand i Tyvs Rygte, og Kong Fr. I maa tilskrive Skrædder og Overskærerlavet, at de skal respektere Rigsraadsdommen og lade Per nyde Lavet sammen med dem, indtil nogen kan komme og overbevise ham om, at han er skyldig.

Var det nu af saa stor, ja livsvigtig Betydning at staa som Medlem af Lavet, er det jo klart, at der maatte laves et Naaleøje, som kun de helt kvalificerede slap igennem. „Igang“ er da ogsaa et staaende Problem for Lavene, og Betingelserne er baade faglige, økonomiske og moralske. Ægte Fødsel og Lærebrevet i Orden er absolutte Forlangender, men tidligt dukker ogsaa Mesterprøven op, og den bliver den Skanse, som Mestrene forsvare gennem Aarhundreder. At ingen slap sovende ind i Skomagerlavet i Aalborg, borger nedenstaaende for:

„Først hvilken som vil gaa ind i Skomagergildet i vor Købstad Aalborg, han skal have Bevis for, at han eller hun er ægte født og har et godt Rygte, eller han skal ikke gaa i deres Gilde. Og skal han have tjent to samfulde Aar her i Aalborg som Skomager, førend han maa lyses i Gildet eller bruge deres Embede med dem, og han skal gøre et godt Par Støvler og tre Par gode Sko til sin Mestergerning, førend han maa komme i førnævnte Gilde.“

„Hvem der vil vorde Gildebroder i førnævnte Embede, han skal tre Gange bede derom paa deres Stævne. Første Gang han beder, da skal han give Gildebrødrene en Tønde Øl og maa saa selv overveje, om han vil opgive det, eller fremdeles bede derom.“

„Anden Gang han beder, da skal han gøre sin Mestergerning for alle Gildebrødrene og da give dem en Tønde Øl.“

„Tredje Gang han beder, da skal han sætte to Gildebrødre til Kaution for sig, som har gjort Fyldest for sig, og den samme Dag skal han give fire Mark Penge til Messe og Gudstjeneste, og han skal siden skænke for dem, naar de samles til deres Gildeskost eller Drik, saa længe til en anden gaar i deres Gilde.“

Aalborg Skomageren synes at være sluppet med et Par Skiver Øl, men i de fleste Tilfælde maatte den ny Lavsbroder „gøre Kost“.

Helsingør Handskemagerlavs Segl 1645.

Odense Pottemagerlavs Segl.

Helsingør Skomagerlavs Segl 1690.

Odense Skrædderlavs Segl.

Kolding Smedelavs Segl.

Helsingør Snekkerlavs Segl.

Det var slet ikke nogen lille Bekostning, for Mestrene vidste nok, hvad der smagte dem. Odense Skræddere sætter som Norm, at: „den Kost skal gøres to samfulde Dage, hver Dag med fire Bøster (salte Skinker) og hver Dag fire ferske Retter, hver Dag Steg, Grød, Mos og Smør, Ost og Brød som dertil hører, en Skaal og anden Dag 12 Skilling paa Bordet. Findes her nogen Brøde paa Mad eller Øl, at det ej saa holdes, og det godt er, staar det til alle Gildebrødres Sigelse, hvad den Brøde skal være.“

Lignende Bestemmelser findes i de fleste Skraaer, selvom de fynske Byer synes at ligge foran i Kravet om god og rigelig Mad. At mange har trykket sig ved en saadan Udskrivning, er forstaaeligt, og i 1526 bestemmer Kong Frederik I saa, at den, der vil nedsætte sig som Haandværker, kun skal give en Gylden til Byen og maa ikke besværes med at give nogen „Kost“. Naa. det gik, som det saa ofte gik med kongelige Forordninger i den Tid, man oversaa dem. Lavene glemte at byde Øvrigheds personer med til Mesterkosten, og da det var strengt forbudt at omtale til andre, hvad der skete ved Lavstævne, var den Hemmelighed bevaret, idetmindste for Kongen, eftersom Byens Øvrighed hellere stod sig godt med Lavene end med Kongen, naar de endelig skulde vælge.

Mestrenes Børn havde adskillige Lettelser ved „Igang“, dog skulde de gøre Mesterstykke som andre, men de fleste Lav stemmer overens med Slagelse Skomagere i at: „om saa sker, at nogen Lavsbroders Barn behøver Skomagerembede, da skal han være fri for sin Suderkost“.

Lavens Styrelse viser en Overensstemmelse, der tydeligere end noget andet peger tilbage mod Gildetiden, ja medfører, at Øvrigheden ofte løber sur i, hvad der er Lav, og hvad Gilder, saa Betegnelsen Gilde er den hyppigste i Kongebreve.

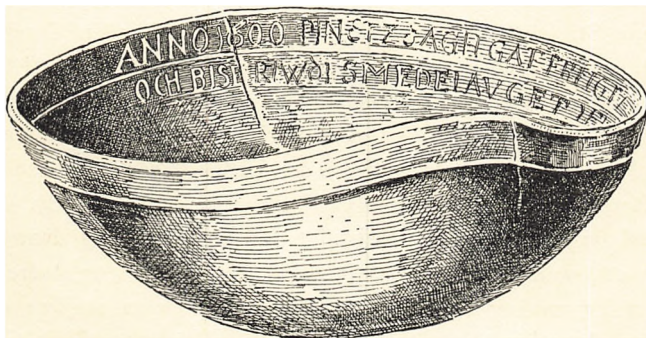
Lavets Overhoved var Oldemanden, i Svendelavene Oldgesellen. Det var almindeligt Ombud, og ingen kunde undslaa sig for Hvervet, naar Rækken kom til ham. Oldemandens Opgaver var mange, og Hvervet vistnok lidet eftertrægtet, men der kræves til Gengæld den yderste Respekt for Oldemanden, naar han taler paa Lavets Vegne, „naar opklappet er“. Det koster Øl at „gøre Oldemanden Ulyd“, og sker det oftere, skal den skyldige „ikke være Lavet nærmere, end alle Brødre vil det“; en alvorlig Paamindelse om at fare i Mag.

Københavns Guldsmedes Oldemand skal med bestemte Mellem-

rum gaa rundt hos alle Mestre og skue deres Arbejde og konfiskere, hvad han finder af uærligt Arbejde, og en lignende Myndighed har Oldermændene i flere Lav. Det kan derfor ikke undre, at de københavnske Slagtere vedtager i 1496, at: „bryder Oldermændene (Vedtægterne), da skal han bøde dobbelt“.

Et vist Opsyn med Svendelavene paahvilede ogsaa Oldermændene eller de dertil særlig udvalgte Lavsbrødre. Malmø Bødkersvende har ligefrem den Bestemmelse: „Ligeledes skal vi have to af de gamle Bødkere til vore Oldermænd, skal forvare vor Bøsse“.

Oldermændens nærmeste Medhjælpere var Stolsbrødrene, der sad

Odense Smedelavs Ølkumme 1600. Fyns Stiftsmuseum.

ham nærmest ved Lavsstævne og dømte sammen med ham i Lavs-sager. Ofte kaldes de tillige Bisiddere, men kan forveksles med Bisiddere sendt til Lavsstævne af Øvrigheden for at kontrollere Lavene. De har vist ofte været de samme Folk, der fungerede som Skaffere.

Om Skafferen siger ihvertfald Slagelse Skomagersvende: „Om nogen Tid bliver Uenighed mellem Brødre, da skal Skafferne med Brødres Hjælp forlige dem“ –, og det tyder snarest paa, at Skaffernes og Stolsbrødrenes Funktioner falder sammen. Samme Skraa forbyder Lavsbrødrene at „gøre vore Skaffere Hovmod med Ukvemsord og regne efter, naar de har gjort Regnskab“, og her er vi inde paa Skafferenes fornemste Pligt, den at købe ind og sørge for Mad og Øl, Lys og Brænde og maaske ogsaa forvalte Kassen.

Endnu en „Embedsmand“ maa nævnes, nemlig yngste Lavsbroder.

Ham paahvilede det at gaa rundt til samtlige Lavsbrodre og varsle dem til Stævne, han skænker og bærer rundt og paaser, at Lysene slukkes, og alt er i Orden efter endt Stævne. Hvad nu, hvis yngste Lavsbroder blev ligesaa drukken, som det forudsættes, at Gennemsnittet blev? Saa fik Lysene nok Lov at brænde ned i Stagerne.

LAVSSTÆVNE

Paa Lavsstævne afgjordes alle Tvistemaal, vedtoges nye Bestemmelser, betaltes Bøder – hvoraf mange blev „contante vertrukken“ – og betaltes Kontingent. Men Skraaerne skelner udtrykkelig mellem „fastende Stævne“ og Lavsdrik. Det første holdtes en Gang hvert Kvartal, og da betaltes „Tidepenge“, Medlemmernes Bidrag til Bøssen, og nye Brødre søgte om Optagelse. Der var Mødepligt, og Bøder for ikke at møde betaltes i Voks til Lys. Slagelse Skomagere regner følgende for lovligt Forfald: „Sygdom, Ligfærd, Bryllupsfærd og at søge efter sin rette Tyv eller Bys Forfald paa sit Herskabs Vegne“.

Naturligvis var der Tavshedspligt for Brødrene, og denne Pligt til ikke at „snakke af Lavet“ kom til at spille større og større Rolle, eftersom Lavene og Kongemagten kom til at staa stejlere overfor hinanden. Især har det ofte knebet at faa Brødrene til at tie stille overfor deres Hustruer. Ganske vist var disse oftest Gildesøstre og var med ved Fest, men i alvorlige Sager havde de ingen Stemmer. Der havde de altid ugifte Svende det jo lettere, og det er da ogsaa altid fra Mestrenes Møder, der siver noget ud.

Men Kvartalsstævnerne var og blev Pligtmøder, ligemeget hvor vigtige de var, og Skraaerne indeholder grumme lidt om dem. De Stævner, som alle længtes efter, som stod med Festglans og skønne Minder for Lavssøstre og Brødre, det var Lavsdrikkene. Og skulde der være en Tværdriver, der hellere sad hjemme og plejede sit onde Lune, skulde han idetmindste bidrage til de andres Fornøjelse. Slagelse Skomagervende sætter med et Smil et Par Bøder for Surhed:

„Hvilken Broder, som ej til Skoven rider, han skal gælde en Grot. Hvo som siger nej til at være sammen med Brødrene, som danser, han skal gælde 2 engelske.“

Lavsdrik holdtes i Lavshus, naar Lavet var rigt og stort nok til at have deres eget Hus, ellers i Oldermændens Hus eller hvem der

havde Hjerterum og Husrum. Svendene maatte nok oftest søge til et offentligt Sted for at holde Stævne, selvom de først langt senere fik deres egne Svendekroer.

Var Lavsbrødre og Søstre ankommen, blev der „klappet til Lyd“. Kun en enkelt af de Ceremonier, der hørte til Aabningen af Stævnet er bevaret, nemlig Roskilde Smedes Bestemmelse om at: „hvilken Broder eller Søster, som ej er nærværende, naar vi kvæder den hellige Treenigheds Minde og Jomfru Maries og St. Leonis, han skal bøde en Hvid, uden han er i ret Forfald; og hvem som ej tager sin Hætte

Københavns Slagteres Lydhammer. Nationalmuseet.

af, skal bøde en Hvid“. Men selv uden noget bevaret Ritual, kan vi nok af Skraaernes Bestemmelser danne os et brugeligt Billede af Forløbet.

Det maa forudsættes, at hvad der var af alvorlige Spørgsmaal paa Dagsordenen, blev ordnet saa hurtigt som muligt, mens Brødre og Søstre endnu holdt paa Værdigheden, og det har vist ikke været ret længe. I alle Tilfælde handler omtrent Halvdelen af alle Paragrafferne i Skraaerne om Brud paa god Tone ved Lavsdrink, og det er grumme faa Forseelser, der ikke kan sones med Øl.

Men endnu mens man var ved Velkomsten, blev alle Vaaben „udlyst“. Roskilde Smede siger i 1491: „Hvilken Broder som sidder i

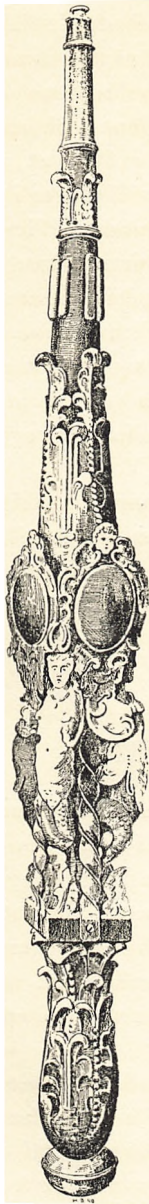
Gildeshus i Panser eller med Kniv eller Væрге, længer end til Kniv og Vaaben er udlyst, han skal bøde en Tønde Øl“. Og i Svendelavene holder man fra først til sidst paa, at ikke engang Svendes kære „Stemest“, den tveæggede Daggert, som han bar paa sine Vandringer, kunde taales ved Lavsdrik.

Der var nok ogsaa god Grund til Forsigtigheden. Alle Skraaer forbyder Brødrene at kalde hinanden Tyv, Skalk, Horesøn og lignende mundrette Titler. Københavns Smede sætter i 1512 en Række alvorlige Straffe for at spotte sin Lavsbroder eller gøre ham Saar „den Bedring skal stande til seks Brøders Sigelse, hvad han skal bøde mod Lavet“. Og dybt alvorligt taler den næste Paragraf: „Var det og saa, at nogen Broder slog sin Embedsbroder ihjel, det Gud forbyde, han skal sættes af Gildet og aldrig komme derind igen, uden det kom ham paa af Nødvæрге“.

Øl kan derimod klare Sagen, hvis nogen skulde komme til „at be-pisse sit Sæde,“ ja endog om det skulde ske, at man behandlede sin Lavsbroder eller Søster paa samme Maade, hvis ikke det sker for at haane vedkommende. Københavns Remmesnidere, Taskemagere og Pungemagere er dog ikke sikre paa at kunne ordne det indenfor Lavet, de siger med Forsigtighed: „Hvo som spyr eller desligeste Urensel gør i Lavshus eller i Gaarden, eller ter sig ubekvemmelig med sin Ende, eller kalder nogen Skalk, Tyv eller Førræder, bøde en Tønde Øl og 2 Mark Voks til Messen. Kongens Ret og Stadens Ret uforsømt“. Til Søstrene, som vel skulde være det blidnende Element, er mærkværdigt nok ofte rettet den Advarsel, at de ikke maa „ælte en anden ud af sit Sæde“ eller „drage hinanden ved Haarene“.

Var der Gæster, maatte enhver drikke dem til tværs over Bordet, men Lavsbrødrene skulde „drikke hinanden retsinniges om til“, hvilket betød, at Bollen eller Pokalen skulde gaa højre om Bordet. Skulde det ske, at Gæster forbrød sig i Lavsdrik, stod den indbydende til Ansvar. Men midt i Lystigheden lyder saa Roskilde Skomagervendes rørende lille Bestemmelse om mindreaarige: „Ingen Smaasvend skal nødes til at drikke i vort Selskab, selv om han er vor Broder“.

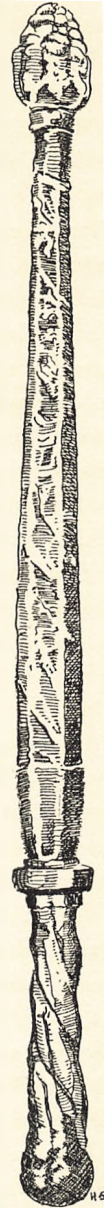
Gik Lavsdrikken nu paa Hæld, og de fleste havde faaet, hvad de med Rimelighed kunde bære, var der maaske alligevel en Taar i Bunden af en Tønde. For at faa en Ende paa Legen, mens den endnu var god, blev der „klappet op“ og kun dem, som Oldermænd og Skaffere bad til Efterdrik, kunde blive siddende. Det kostede Øl at blive,

Københavns Smedesvendes
Skafferstok 1648.
Nationalmuseet.

Københavns Bagersvendes
Skafferstok 1829.
Nationalmuseet.

Aalborgs Skrædderes
Skafferstok.
Aalborg historiske Museum.

hvis man ikke var budt – skal vi gætte paa, at den bødende fik Lov at drikke med af sin egen Bøde, saa kunde der jo nok gaa en Timestid.

Men endnu efter at der var klappet op, var Lavsbrødrene under Lavets Tugt. Man skulde gaa ordentligt hjem. De muntre Skomagersvende i Slagelse forbyder Medlemmerne „efter vor Drik at gaa i Ølkones Boder og tabe sine Klæder i Spil“, og deres Kolleger i Roskilde har Moralen i Lavet under Tilsyn og bestemmer: „Bliver en Broder noget Sted fundet paa Boveplads (Skøgekvarter), han bøde 2 engelske, og søger en Broder Boveplads, mens Brødre drikker sammen, bøder han 3 hvide Penninge.“ Værst maa alligevel Skomagersvendene i Odense have været, de sætter en lille Bøde for en stor Forseelse: „Hvem som gør sig galen om Aftenen og løber eller gaar og hugger i Stene med Sværd eller slaar med Spyd eller paa Folks Døre og Vinduer, han skal bøde en halv Tønde Øl og en Mark Voks“.

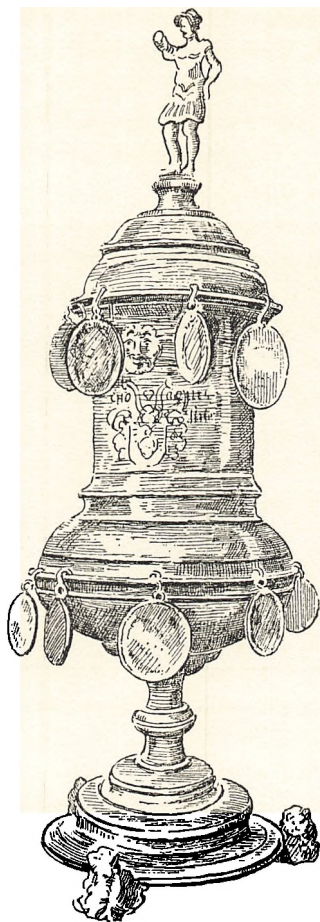
Men dermed er ogsaa Mulighederne for at lave Panik foreløbig udtømte. Lavsdrikken og dens Efterspil slut, medmindre dertil skal regnes Slagelse Skomagers Vedtægt, at: „hvo som gør Hor med sin Gildesøster, han give Lavet 1 Mark lybsk, og til den Broder, som Konen ejer, 2 Mark lybsk“.

KONGEN OG HAANDVÆRKERNE

Det er klart, at saa vigtige Organisationer som Lavene maatte interessere Øvrigheden stærkt. Lavene fik jo let Indflydelse paa Prisniveauet og paa Varernes Kvalitet, og det samme ønskede Kongerne. Helt frem til Midten af 1700-Aarene stod det uantastet fast, at det var Øvrighedens Pligt at sørge for, at alle Rigets Indbyggere fik Mulighed for at skaffe sig til Livets Ophold, og denne Pligt mente man at gøre Fyldest ved at afgrænse de enkelte Stænder skarpt og haandhæve deres Privilegier.

Sin klare Form fik denne økonomiske Politik i Erik af Pommerns københavnske Privilegium af 1422, som siger: „Alle Embedsmænd bjærge og nære sig af deres Embede . . . Bagere bjærge sig af deres Bagning, Suder af hans Skogærning, Smed af hans Smedegærning, Guldsmed af hans Embede, Kræmmer af sit Embede, Skindere af sit Embede og særdeles alle Embedsmænd, ihvad Embede de helst har, at de hver bjærger sig af sit Embede“.

Vi har set Kongen tage Per Skrædder i Roskilde i Forsvar, og det er ikke noget enestaaende Tilfælde, men unægtelig er det oftest Forbrugeren, der har Kongernes Bevaagenhed baade i Almindelighed og

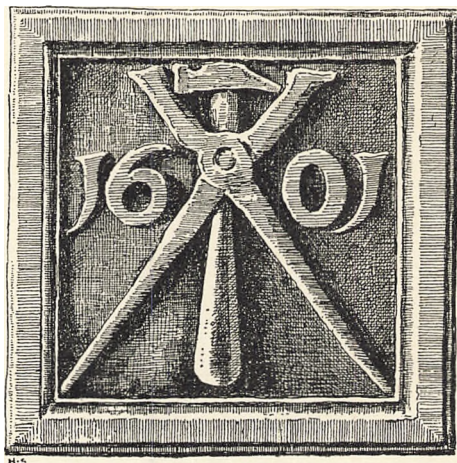

Københavns Drejerlavs Velkomst 1665. Nationalmuseet.

i de enkelte Tilfælde. Bagerne skal holde en bestemt Brødpris efter Formlen: Naar en Skæppe Korn koster saa og saa meget, skal et Toskillings Brød veje saa og saa meget, og Slagterne i København, hvis Skraa er udstedt af Chr. I bestemmer til Betyggelse for Kun-

derne: „Kommer der noget Kæremaal over dem, at de ikke giver skelligt Køb, da skal Borgmester og Raad sende en Mand eller to til dem, naar de hugger en Okse op og lade dem staa over, at de hugger en Fjerdedel deraf i Stykker og beser, hvad Køb der deraf kan komme, at hver maa fange skelligt Køb for sine Penge“.

Klager over Haandværkerne fører saaledes til Strammelse af Reglerne, og i 1507 mener Kong Hans ligefrem, at Skomagerlavene har misbrugt deres Eneret til at lave Sko og ophæver alle Skomagerlav i hele Riget paa Grund af Klager over uredelige Køb paa Sko. Sko-

Kolding Smedelavs Stueskilt 1601. Museet for Koldinghus Len.

magerne var vist allerede da de talrigste af alle Haandværkere, og Ophævelsen af deres Lav skulde synes en kraftig Advarsel, men uden at vi nu kan spore Grunden til Omslaget, giver samme Konge Skomagerne nye Lavsartikler i de følgende Aar.

I 1526 fører saa Fr. I det store Slag mod Lavene, han forbyder dem simpelthen under et; fra denne Dag skal ingen Lav eksistere. Hvem der vil drive Haandværk, skal give en rhinsk Gylden til Byen og derefter være fri for al Kost og Tyngde, dog skal Fagfæller erfare, om han er god for sit Haandværk.

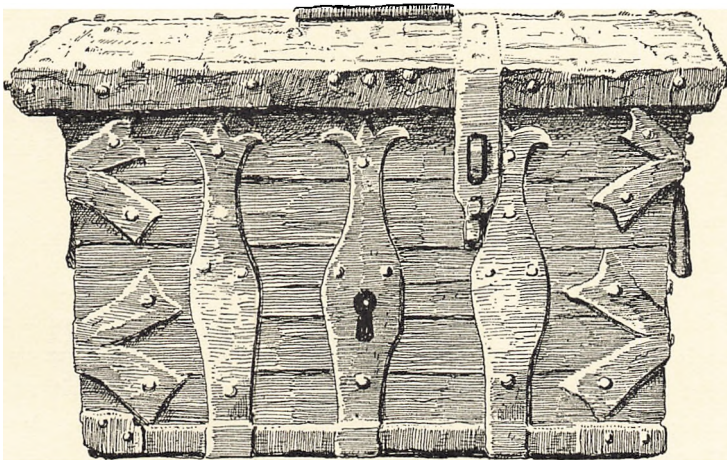
Samme Kongebrev slaar fast, at ingen Haandværker maa være Borgmester eller Raadmand. Til disse vigtige Pladser mente Kongen

kun at kunne bruge Købmænd, og det er ikke fri for at vække baade Smil og Mistanke, at Borgmestre og Raad skal sætte Priserne paa alle Varer.

Det er ikke muligt at se, hvornaar Lavene igen er blevet tilladt, maaske er de aldrig blevet det, for det var, hvad der kunde hænde, at et Kongebud kunde siddes overhørigt saa længe, at ingen længere vilde hævde det – ikke engang Kongen.

Chr. III forbyder ikke Lavene, men han tager et Par af de væsentligste Krav til nyindtrædende Medlemmer bort; der maa ikke fordres

Viborg Smedelavs Lade. I Brug i Lavet.

Mesterprøve eller Kost, og hvordan skal Lavbrødrene saa isolere sig? At heller ikke denne Forordning blev respekteret, ses bedst deraf, at den maatte indskærpes et Par Gange.

Ustandseligt er det Mesterprøven og Mesterkosten, Myndighederne er ude efter nu, mens det i Middelalderen mest var Prisaftalerne. Men Tendensen er i Virkeligheden den samme, for er der bare Haandværkere nok, bliver det straks meget sværere at holde Priserne oppe. Saakaldte „sluttede Lav“, d. v. s. Lav, som kun maatte have et bestemt Antal Medlemmer, var sjældne, men de haardt trængte københavnske Bagere, som under Strafansvar var forpligtede til at forsyne Byen med Brød, fik til Gengæld deres Antal begrænset. Ellers lyder

Klagerne over, at „godt Haandværksfolk fattes“, ofte nok, og det er denne Tendens fra „de Gamle“s Side til at spærre den snævre Dør til Lavet, Kongerne fra Fr. I til Fr. VII med mer eller mindre Held lovgiver imod.

I Aarene omkring 1600 havde Lavene urolige Dage. Baade i 1581 og 1600 blev det paalagt Magistraten i København at faa alle Lavskraaer op paa Raadhuset til Gennemsyn og Forandring, og der kunde falde ret skarpe Udtalelser, som følgende Reprimande til Skrædderne: „Det var ubilligt, at den ganske Menighed her udi Byen eller den vejfarende Mand skulde over al Billighed besværes for Skræddernes Egennyttens Skyld“. Men da ogsaa Vandtsniderne (Klædehandlerne) i 1592 fik deres Lav ophævet, fordi de holdt for høje Priser, „langt højere, end det nogen Tid tilforn har været brugeligt,“ faar man en begrundet Mistanke om, at Kongen paa Forbrugernes Vegne har for sømt at holde sig à jour med den almindelige evropæiske Prisstigning, som netop i disse Aar har Fart paa, og som intet Kongebud kan faa ret megen Indflydelse paa.

Paa sin Magts og Arbejdskrafts Højde, da alting synes at lykkes for ham, skrider Chr. IV saa til den store Storm mod Lavene. Nu skal disse genstridige Smaasamfund ikke sidde og drille Centraladministrationen længere. I 1613 forbydes og afskaffes alle Skraaer og al Lavret over hele Riget, fra nu af skulde det staa enhver frit at ernære sig som Haandværker mod at sværge sin Borgered og betale sin Skat.

Men Forordningen af 1613 var forhastet og slet gennemtænkt. Allerede Aaret efter kommer et Cirkulære, der med forbavset Indignation fastslaar, at det sandelig ikke var Meningen, at Svendene skulde begynde at arbejde paa egen Haand. Vilde Svende arbejde som Mestre, fik de ulejlige sig med at søge Borgerskab, ellers maatte de søge Arbejde hos Mestrene.

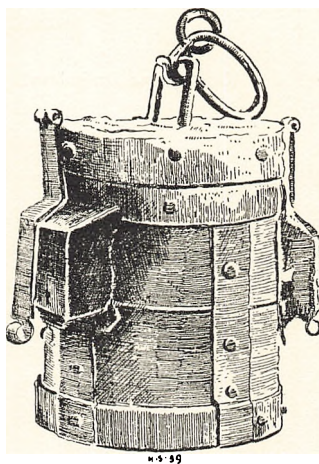
Hele dette voldsomme Indgreb i Næringslivet falder netop i en Tid, da en Mængde udenlandske Haandværkere er vandret ind i Danmark og er ved at skabe Tradition for en Udveksling af Svende, ja tildels ogsaa Mestre, mellem Nederlandene, Tyskland og Danmark. Det var særlig Bygningshaandværkere, for i disse Aar bygger ikke alene Chr. IV de fleste af sine store offentlige Bygninger, men Adelen bygger den ene kostelige Sædegaard efter den anden, og selv Borgerne er naaet til at bygge store og rige Købstadgaarde.

Køge Skræddersvendens Fattigbøse 1664.
Nationalmuseet.

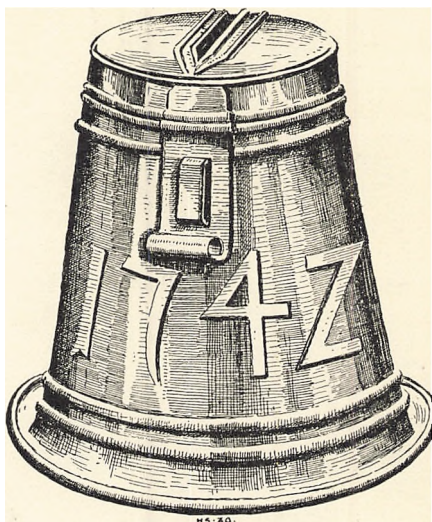
Aalborg Snedkeres Ligbøse 1736.
Aalborg historiske Museum.

Københavns Tømreres Fattigbøse.
Nationalmuseet.

Al denne Invasion af fremmede gik ikke for sig uden lidt Skubben om Pladserne; og Vanskelighederne forøgedes ved, at Lavene officielt ikke eksisterede og saaledes var forhindret i at formidle Tildelingen af Svende og Arbejdsanvisning i det hele taget. De danske Svende følte sig truet paa Næringen, hvad de havde nogen Grund til, da den Arbejdsløshed, som et kvart Aarhundrede senere skulde blive et socialt Spørgsmaal, allerede var paa Trapperne. Det maatte forbydes Svendene i visse Fag „med Snurken og Pukken at løbe i Vinkel og

Københavns Drejerlavs Fattigbøsse 1742. I Brug i Lavet.

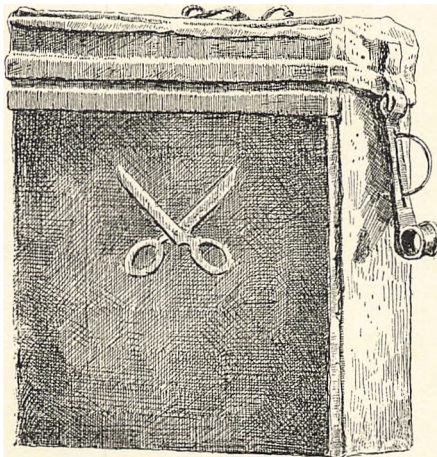
Værksted og der med Svendene anfange Parlamente“. Man vilde have Arbejdsro, men ikke alene det, man vilde have rimelige faste Ordninger. Der klages fra Mestrene over, at Svende er ikke til at faa, medmindre man giver dem den Løn, det passer dem at forlange.

Kongen er, sikkert meget mod sin Vilje, medvirkende til, at de zünftige Lavsregler faar deres Gennembrud netop i disse Aar. Nogle Lav samles paa Trods af Forordningen af 1613 og holder sig til den gamle Skraa, andre forsøger at arbejde uden egentlige Lavsformer, men alle ser de hen til en Genoprettelse af Lavene som den eneste Vej ud af den almindelige Uorden. De fremmede Svende vil ikke arbejde hos Mestre, der ikke er i Lav, det vil bringe dem i Vanry i Tyskland

og i det hele taget, hvor Zünften holdes i Ære; kort sagt: det er paa høje Tid, der bliver fejtet ud og skaffet Orden.

Det sker saa ved Forordningen af 1621, der udtrykkelig har til Hensigt, at „hjælpe Haandværket noget paa Fode“. Nu skal Mestrene enes om nogle „visse Vilkaar“, gældende for baade Mestre og Svende, og disse skal godkendes af Borgmestre og Raad.

Det tillades Mestrene at have Lavshus, men Glansen bliver taget af Lavstævnerne ved et kategorisk Forbud mod al Lavsdrik og Gæste-

Aalborg Skræddersvendens Fattighæsse 1630. Aalborg historiske Museum.

bud. Et lige saa kort Forbud mod Prisaftaler var jo at vente og kom da ogsaa.

Af Lavenes ældgamle Krav var da kun Lærebrev, Ægtefødsel og Mesterstykke tilbage, men ogsaa disse Skanser maa forlades. Derimod gives faste Regler for Løn til Svendene, og den gamle Regel om fuldt Værksted indføres paany.

Endnu engang var det sket, at Kongen slog i Bordet, og Lavene gjorde, som det passede dem i al Stilhed. Mange Eksempler viser, at allerede faa Aar efter 1621 er Haandværket ikke alene kommet „noget paa Fode“, men roligt fortsætter ad Stier, som var traadt til allerede før 1613. Der blev forlangt Ægtebreve og Mesterprøver og

holdt bedøvende Mestergilder, ja man indførte endog en helt ny Ordning: at den Svend, der vilde være Mester, skulde arbejde et fuldt Aar som Mestersvend i samme By, hvor han agtede at nedsætte sig.

Det er heller ikke vanskeligt at se, hvorfor det blev Kongen, der sad med Sorteper i det Spil. For det var paalagt Borgmestre og Raad at føre Tilsyn med, at Kongens Ord skete Fyldest, men Borgmestre og Raad var Lavshaandværkernes gode Naboer og selv opdraget i den gamle Lavsaand. Var der Gilde, fik den tilsynsførende Raadmand – „Bisidderen“ eller „Patronen“ – jo baade af Stegen og Øllet, og et Lav var desuden altid villig til at yde sin Patron en „Discretion“, der undertiden kunde balancere i en farlig Nærhed af Bestikkelse.

En lige saa stærkt virkende Faktor var de zünftige Svende og deres Krav om „ærlige“ Mestre. Vilde danske Mestre have Svende, maatte de være organiseret i Lav, ellers gik Svendene dem forbi eller satte en hel By i Rygte („Verruf“, med Zünftens tyske Udtryk). Netop den Indvandring af duelige Haandværkere, som Kongen saa meget ønskede, gjorde det nødvendigt, at Lavene stod stærkt.

Lavsaanden havde sejret, dens stærkeste Krav, Mesterprøven og Svendeindvielsen staar uantastet og aabenlyst i Skraaer fra omkring 1650.

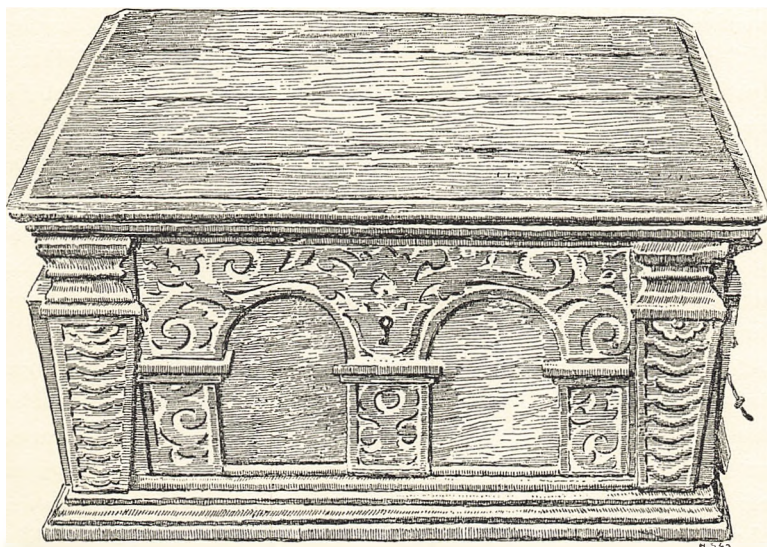
ZÜNFTEN

Det er desværre umuligt med et enkelt Ord at forklare, hvad Zünften er. Det er utilstrækkeligt at sige, at det er Haandværkets Organisation og Ceremoniel, for begge Dele er, som det ses af det foregaaende, smukt udformet længe inden Zünftens Tid. Det nytter heller ikke at kalde den for Svendenes særegne Lavsform, for Mestrene var i mange Tilfælde lige saa ivrigt zünftige som Svendene. Zünften er snarere det samlende Begreb, hvori indbefattes alle Privilegier, Ceremonier og Livsformer, der skiller en Lavshaandværker ud fra alle andre Stænder; et Æresbegreb eller næsten Religion for de mange Tusind Haandværkere, der herigennem fandt et Middel til at hævde sig i et Samfund, der mere og mere blev tilbøjeligt til at se Haandværkeren over Hovedet.

Nu var der maaske nogen Grund til, at Haandværkerne gik tilbage i Anseelse. Andre Befolkningslag tilegnede sig Tidens Viden og Dannelse efter Tid og Formue, men Haandværkerens Del deri var uhyre

Odense Skomageres Lade af Kobber 1519. Fyns Stiftsmuseum.

Odense Skomagersvendes Lade. Fyns Stiftsmuseum.

ringe. Manglende Teknik gjorde, at hans Arbejdstid maatte blive for os utrolig lang, og Traditionen gjorde ham til Almuesmand, til Beboer af de lave Huse. Hans Livs Oplevelse var Vandreaarene, den Ungdomstid, da han gik Fagets strenge og muntre Skole igennem sammen med Fæller i Sind og Uddannelse; og var han først sat fast, da var Svendekro eller Lavshus det Sted, hvor han mødte ligesindede i sin sparsomme Fritid. Er det at undre paa, at Haandværkeren skabte sig sin egen særlige Kulturform, som var hans og alle ærlige Fagfællers, en Ritus, som ingen andre havde Adgang til, og som var Lavets Stolthed og Kendemærke, en Støtte i alle Livets Vanskeligheder: Zünften.

Omkring denne Ritus til Haandværkets Ære vokser saa et ydre Apparat op med en Mængde Rekvisitter og Formler, som alle kræves holdt i Ære til det yderste. Men inden en Gennemgang af disse, skal vi et Øjeblik se paa Zünftens Alder og Herkomst.

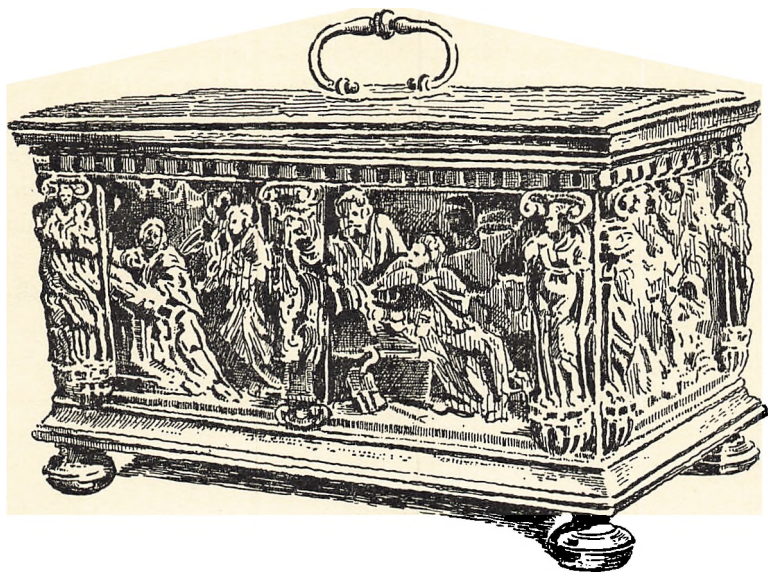
Zünftens Oprindelse giver sig selv i Navnet, der er tysk. Ogsaa Svendenes egen Betegnelse: „Handwercks Gebrauch und Gewohnheit“ er tysk. En Haandværkerskik med dybe Rødder i middelalderlig Mystik havde man tidligt i Frankrig, men herfra kom yderst faa Svende til Danmark, hvorimod tyske Svende kendes fra gammel Tid. Vandringsregler gives allerede i tidlige Skraaer, f. Eks. Malmø Bødkersvende i 1503: „Hvilken Svend herfra vandrer, og han er borte i $\frac{1}{2}$ Aar, da skal han vinde sit Broderskab af ny med 2 Skilling, om saa er, at han kommer igen.“ Ribe Smede taler ligeledes om Vandring, men det fremgaar ikke af nogen af disse Skraaer, om man tænker paa Vandring i Udlandet.

Det er mest sandsynligt, at disse gamle Lav slet ikke havde noget zünftigt Ceremoniel. Derpaa tyder Manglen paa Svendeindvielse, man spørger slet ikke efter, om en Svend er „behøvlet“, men efter om han har betalt sine Indgangspenge. Ligeledes fordres der af ham, at han skal opføre sig sømmeligt i Lavet, men om Ansvaret overfor den aabne Lade ikke et Ord. Zünftens fornemste Krav findes altsaa ikke.

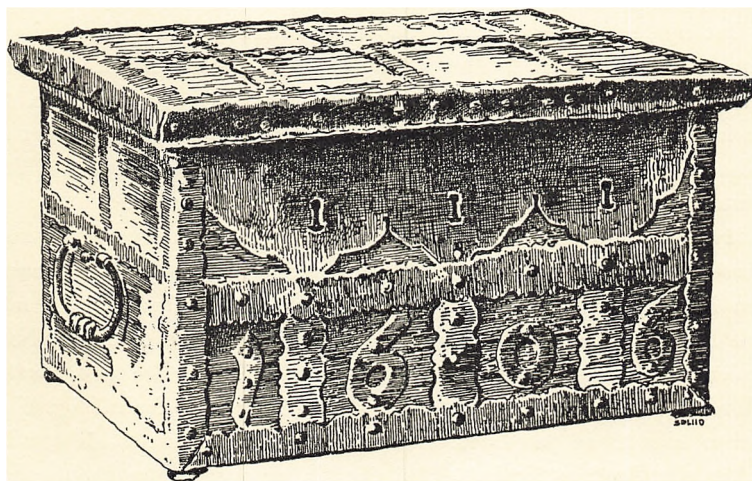
Og saa kommer pludseligt, midt i Lavenes store Kamptid omkring 1600, alle de zünftige Krav. Dermed er Beviset for Oprindelsen ført, for som ovenfor set, er det netop i disse Aar, at den store Tilstrømning af tyske Haandværkere sætter ind.

Zünften er altsaa ikke hjemmeavlet, den kommer udefra som et Krav til den danske Haandværkerstand, og den er da ogsaa fuldt færdig ved

Københavns Skræddersvendes Lade. Nationalmuseet.

Helsingør Smedelavs Lade 1606. Helsingør Museum.

sin Indtræden paa den danske Scene: forlængst udformet i alle Detaljer og forresten da ogsaa godt paa Vej til at degenerere. Men dens Op-rindelseshistorie, med Rødder i katolsk Ritus og urgamle Omgangsfor-mer, lader sig bedst udrede i en Gennemgang af de enkelte Ceremonier.

Hvor megen Vægt man lagde paa at være ret zünftige, kan ses af, at Oldermændene for Snedkerlavet i Helsingør i 1649 rejste til Stral-sund for at købe en Udskrift af det derværende Snedkerlavs „Gewohn-heit“, til hvilken Rejse Svendene bidrog 10 Rigsdaler. Han fik sin Afskrift og herefter blev Snedkersvende i Helsingør „behøvet“ efter alle zünftige Regler.

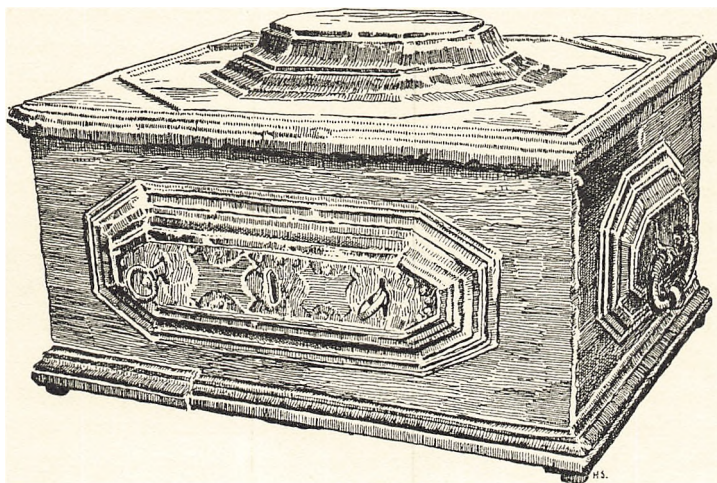
Ikke alle Fag blev lige regelret zünftige. Stærkest blev Zünften indenfor de stærkt vandrende Fag, Bygningshaandværkerne, mens f. Eks. Slagterne aldrig blev regnet for zünftige, og Guldsmedene ligefrem nægtede at have noget med Zünften at gøre.

FOR AABEN LADE

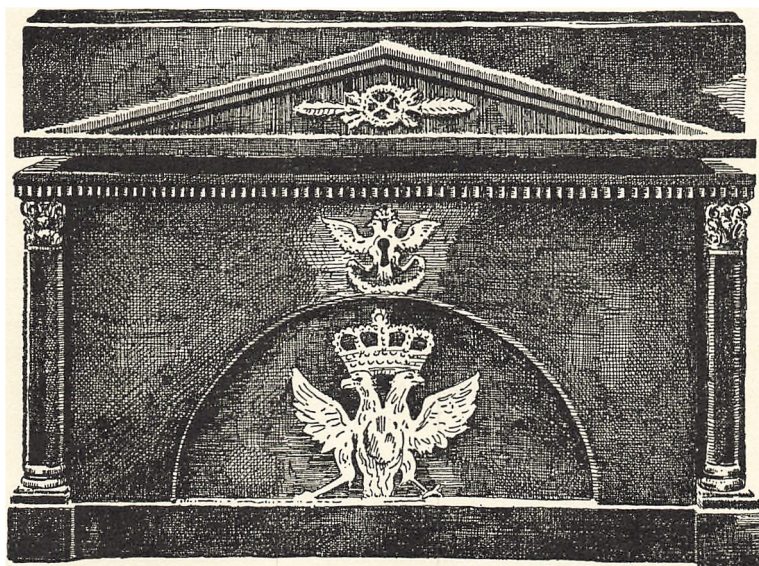
Det behøver ikke at være zünftigt, at et Lav har et Skrin, hvori Papirer og Penge opbevares. I Fyns Folkemusæum findes en Kobber-lade, som har tilhørt Odense Skomagerlav, og som bærer Aarstallet 1519 (S. 35), og lignende har sikkert været i mange Lav.

Det ny bestaar i, at Laden bliver den samlende Myndighed i alle Lavsmøder. Der skal 2 eller 3 Nøgler til at aabne Laden, og dette kan altsaa ikke ske, uden samtlige Nøgleindehavere er tilstede. Er Laden saa under Iagttagelse af alle Formaliteter sat paa Bordet og aabnet af Oldgesellen og hans Hjælpere eller i Mesterlavet Older-mændene og Skafferne, saa betyder det, at *Retten er sat*.

Hvert Ord, der udtales for aaben Lade, maa nøje overvejes, hver Forseelse straffes dobbelt. Københavns Sværdfege sætter Kravet paa Form: „For aaben Lade skal enhver sig ærbødigt indstille med god Besked i Ord og Gerning“, og Snedkersvendene fordrer: „Naar Laden sættes paa Bordet, da skal al skarp Gevær fra alle Svende affordres“. Mens der er bestemte Bødetakster for almindelige For-seelser, skal Brud paa Lavsfred og god Tone for aaben Lade straffes „efter alle Brødrers Sigelse“. Skal der klages over nogen Lavbroder, sker det, mens Laden er aaben, men klages efter Ladens Lukning, er det Klageren, der bliver straffet.

Aalborg Skræddersvendes Lade. Aalborg historiske Museum.

Køge Skomagerlavs Lade. Køge Museum.

I et Samfund, hvor den ledende Person skifter saa ofte, som Tilfældet var i Lavene, er det altid af Betydning at have et Symbol, hvortil Ærbødigheden knytter sig absolut, selv om den udøvende Person ikke formaar at holde genstridige Gemytter i Tømme ved egen Myndighed. Laden blev et saadant Symbol, man talte om at „indstille sig for Laden“ og at købe visse Rekvisitter til Laden. En bestandigt gentagen Scene er de to Lavbrødre, som har skældt hinanden Hæder og Ære fra, enten lige i Synet paa hinanden, eller – hvad der oftere skete – ved en Drik, hvor den ene var fraværende. De indkaldes til Forlig for aaben Lade, hvor de oftest bliver myge og erklærer, „at de ikke ved hinanden andet paa, end det som ærligt og godt er“. Selv et nok saa ædende Nag er hermed godt kulet ned, ja selv en Sag, hvori Fruerne er indblandet og altsaa har andre til at puste til Ilden. For at bryde et Ord, givet for aaben Lade, det er et saa rystende Brud paa Brug og Sædvane, at den skyldige let faar et NB ved sit Navn, hvad der iflg. Helsingør Smedelavs Protokol betyder, at Indehaveren „intet skal have i Lavet at bestille“.

Mellem de Ceremonier, der blev dyrket saa flittigt i de zünftige Lav, var der en stor Del, der kun tilsigtede at lave Sjøv og skaffe Øl i Kru-sene. Derfor var det af saa stor Betydning, at man i Ladens Aabning havde det Slag i Bordet, som øjeblikkeligt skaffede Ro. Ingen nok saa overstadig Svend turde sidde Oldgesellens tre Slag paa Ladens Laag og hans „Stille Svende“ overhørig. Der er en stærk Mindelse om den katolske Kirkes absolutte Fredlysning af viede Steder i den Kultus, som blev den aabne Lade til Del.

Laden er da ogsaa et Rekvizit, som næppe har været savnet i noget Lav. maaske lige med Undtagelse af Aalborg Murersvende, der kun har en simpel sort Kasse, der udtrykkelig betegnes som „Muursvendenes Papiirs-Kasse“. Ellers findes en Rigdom af Lader bevaret, alle af den samme Grundform, et Træskrin, malet eller beslaaet og ofte med Lavets Symboler i Maling eller Smedejærn. Enestaaende er vel nok Viborg Smedes Lade (S. 29), den har kun een Laas og stammer, med sit helt middelalderlige Præg, maaske fra en Tid, da kun Oldermanen havde Nøgle til Laden. Den er senere gjort tidssvarende ved et Overfald med Krampe til en Hængelaas.

Helsingør Smedes Lade (S. 37) er den foregaende meget lig i Konstruktion, men er tydeligt yngre og bærer Aarstallet 1606. Dens kraftige Egetræ er næsten dækket af et udtunget Smedejærns Beslag

med 3 Nøglehuller. Lader helt af Jærn forekommer vistnok aldrig og var vel ogsaa upraktiske, eftersom Laden jo skulde staa paa Bordet.

Den skønneste Lade, vi har bevaret, er de københavnske Skræddersvendens (S. 37), et Højrenæssancearbejde fra første Halvdel af 1600-Aarene, med Figurer i Relief. Denne kunstnerisk værdifulde Lade har Hank i Laaget og er muligvis et privat Rejseskrin, som er købt af Lavet.

Det gælder for alle Lavssager, at de ældste er de bedste baade i Smag og Udførelse. Op gennem 1700-Aarene stivner Formen for Laden, den bliver i næsten alle Tilfælde et retvægget Skrin med en Kasette i Laaget. Aalborg Maleres Lade er saa simpel som vel muligt i det ydre, men har et pragtfuldt malet Skjold fra 1728 paa Indersiden af Laaget, og herom staar Navnene paa samtlige Oldermænd fra 1728 til 1860.

Nogle enkelte nyere Lader rager frem ved sin Udførelse eller Brud med overleveret Stil, saaledes Køge Skomagernes (S. 39), i nyklassisk Stil, fineret og med Skomagernes Symbol, Dobbelttørnen i Indlægning.

SKAAL OG VELKOMST

Øl er vistnok det hyppigst nævnte Ord i de gamle Lavsskraaer. Med Øl kan alle Smaaforseelser sones, og Ølbollen er Midtpunktet i Forsamlingen ved Lavsdrik. Den indtrædende bliver drukket til i det Øl, han har givet til Igang, og hans Minde bliver drukket i en god Skaal Øl, naar han atter forlader Lavet.

Alt dette kunde lyde som den bare drukne Palaver, men er noget helt andet; det er Haandværkernes specielle Form for en Skik, der var hele vort Samfunds siden Oldtid.

Kom en Gæst til et privat Hjem, blev han mødt med en Drik Øl ved sin Indtræden, og ofte blev Velkomstdrikken kredenset¹⁾ ham af Husets Frue eller Datter. Fandtes der godt Øl i Huset, slap Gæsten heller ikke for at slutte Dagen med en ærlig Rus, ja, der blev endda ofte nok sat et Par Potter ind til ham til Natdrik. Men som det gik i Privatlivet, skete det ogsaa offentligt. En Aftale eller Handel var først ret og rigtigt afsluttet med en Drik – her er det Sted, hvor Skikken har holdt sig bedst til vore Dage, i det saakaldte Lidkøb – og en æret Gæst i en By blev drukket til af Borgmestre og Raad paa selve Raadhuset.

En Tid, der kender Kaffe, Te og Tobak, for ikke at tale om et stort Udvalg af Spirituosa, har let ved at rynke paa Næsen ad alt dette

¹⁾ At kredense = at nippe til Drikken, inden den bydes Gæsten.

Øl. Men i Tiden helt op til 1600 kendte Menigmand næppe andet Nydelsesmiddel end Øl, og Menigmand var, dengang som nu, et overvældende stort Flertal af Folket.

Drikkekarrene bliver da Lavets dyreste Ejendom. Der er Straf for at slaa dem itu under Lavsdrik, og nyindtrædende Brødre maa give Bægre eller Skaale, saa mange Lav maa have haft store Mængder af dem.

Hvordan saa de da ud, hvilke Materialer var de af? Ak, vi ved det ikke. Saa totalt er disse ældste Drikkekar gaaet tabt, at der kun i hele Danmark findes to Eksemplarer, deraf endda kun det ene fra et Haandværkerlav.

Det ene af de to Kar, som alene maa bære Repræsentationen for alle de fraværende, er en høj Skaal af Birkerod med høje Ører skaaret ud som et Hjortegevir og forbundet med Løvværk i gotisk Stil. Det har tilhørt Sct. Knuds Gilde i Kalundborg (S. 13).

Det andet er ligeledes af Træ, men betydeligt mere fordringsløst, en Bolle eller Skaal paa noget over en halv Meter i Tværmaal, og saaledes en antagelig Skaal at løfte og tømme, selv for en fynsk Smed. Det var nu ikke Meningen heller. Bollen er beregnet til at staa paa Bordet, og der har sikkert hørt „Svømmere“, smaa Trækar med Hank, som svømmede rundt i Øllet, til det store Kar.

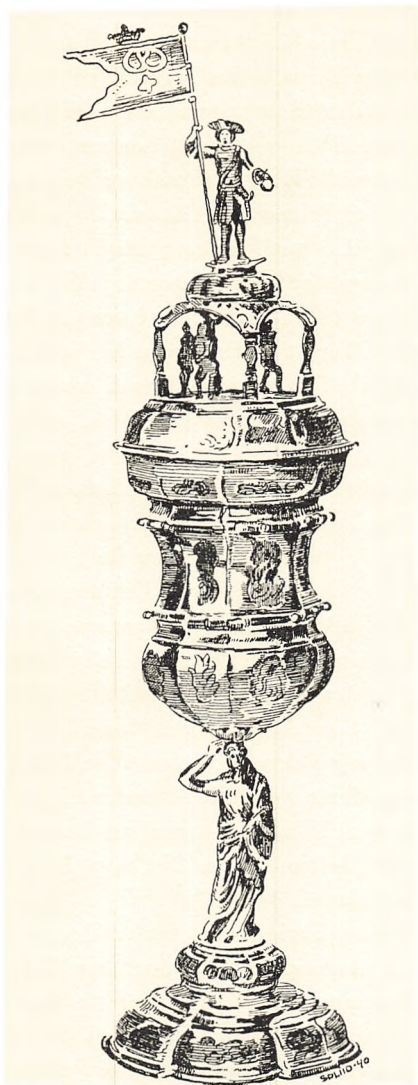
Bollen (S. 21) har tilhørt Smedelavet i Odense og bærer rundt om den indre Rand en Indskrift, som skønt noget slidt kan læses: „Anno 1600, Pinsedag, gav ærlige og velagtede Hans Nielsen, Landstings-skriver og Bisidder i Smedelavet, denne Skaal i Lavet; Gud til Ære og ham til Ihukommelse“.

Smedelavets Vedtægter fordrer, at hver Broder ved Igang skal „give en Skaal i Lavet, saa god som 1 Skilling“. Tak og Hæder til Landstingskriveren, der gav saa god en Skaal, at vi nu gennem hans Gave kan faa et lille Indblik i, hvor bastante Lavenes Skaale var.

Ser vi paa de faa Inventarielister, der er bevarede, falder det straks i Øjnene, at de gamle Lav har *mange* Kar, men ikke et enkelt, der fremhæver sig paa de andres Bekostning. Københavns Tømrere har i 1630 52 Svømmere og Smaaskaale, som i 1648 er forøget til 73 Skaale, 6 Svømmere og 64 Drikkekander. Et Inventar, som saa hurtigt kan skifte Udseende, maa vel have været af Træ, maaske for en Del af Tin. Men saa kommer i den næste Inventarieliste fra Tømrerne i 1651: 3 *Velkomster*, 3 store Kander, 58 Drikkekander med „Gækker“¹⁾, 53 Skaale, 3 Stobe, 13 store Skaale og 7 Svømmere.

¹⁾ Gækken kaldes den Knap, med hvilken man vipper Laaget op.

Hvad er det nu for „Velkomster“, der pludselig dukker op mellem de nedarvede Betegnelser for Drikkekar?

Københavns Bagersvendes Velkomst 1743. Nationalmuseet.

Det er selve Zünftens Besegling, Lavets mystiske Midtpunkt. Velkomstens Tilsynekomst og Overrækkelse er Zünftens Besegling mellem

Brødre. Velkomsten er ikke et Kar mellem de andre, men svarer – man undskyldte Sammenligningen, men det er den eneste, der rammer – mere til Kirkens Kalk, som kun bruges til een eneste Handling, som er Menighedens helligste.

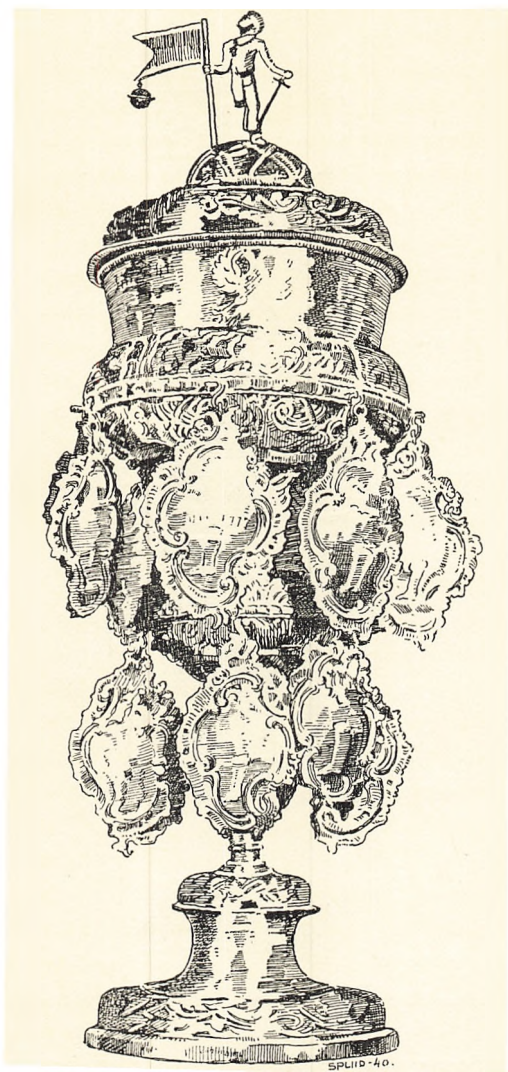
Som selve den zünftige Bekræftelses Tegn bliver Velkomsten da ogsaa behandlet som et Klenodie. Murersvendene maa ikke berøre den med de bare Hænder, men skal have et hvidt Lommetørklæde imellem, og der hører lange, ceremonielle Remser til enhver Berøring. I Tidens Løb udarter denne Dyrkelse af Velkomsten til tomt Remseri, hvor den zünftige Formular: „Alles mit Gunst“ bliver gentaget for hver Sætning, og alt skal gentages tre Gange. Saaledes Odense Rebslagersvendens Krodags-Ceremoni, der er optegnet paa Dansk, og hvor „Alles mit Gunst“ er blevet til „Alt i Ære“. Efter at en Ungsvend har været igennem en hel Eksamen i Zünftens Katekismus og er blevet drukket til af tre forskellige Bægere, kommer endelig det højtidelige Øjeblik, da Oldgesellen skal drikke ham til af Velkomsten. Nu venter vi jo en smuk Tale med en Formaning til Ungsvenden og et Udtryk for den Glæde, det er for Lavet at se en ung Broder indtræde og blive en ærlig Svend. Javist!

„Alt i Ære. Med de agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg Laaget af deres Velkomst, sætter det paa Disken og fører min Haand derfra. Alt i Ære. Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres Velkomst i min Haand, løfter den fra Disken, sætter den for Munden og drikker den brave Junggesell til. Hjælpe os Gud! for første, anden og tredje Gang. Alt i Ære. Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg deres Velkomst fra Munden, sætter den fra mig paa Disken og fører min Haand derfra. Alt i Ære. Med alle agtede Rebslagersvendens Tilladelse tager jeg Laaget til deres Velkomst med min Haand, løfter det fra Disken og lægger det paa Velkomsten og fører min Haand derfra.“

Eksercits af den mest bevidstløse Art er denne Ceremoni. Men det er heller ikke paa saadanne sene Udvækster, Zünften skal dømmes, for saa vilde Dommen blive lige saa uretfærdig, som den Dom, Offentligheden fældede over alt Lavsvæsen ved dets Ophør omkring 1860, at det kun havde virket fordummende, fordyrende og forraaende.

Nej, i Ceremonierne om Velkomsten skjuler sig urgamle Kvad og Formler, som kun er blevet optegnet sent og mangelfuldt og saaledes kendes af vor Tid i ødelagt Skikkelse. Velkomsten er den ældste og reneste Form for den „Skænk“, som Lavet skylder hver rejsende

Broder, der kommer til Byen, og hver udlært Broder, der optages i Lavet. Ogsaa Skænken udarter og bliver til et Krus Øl paa hvert

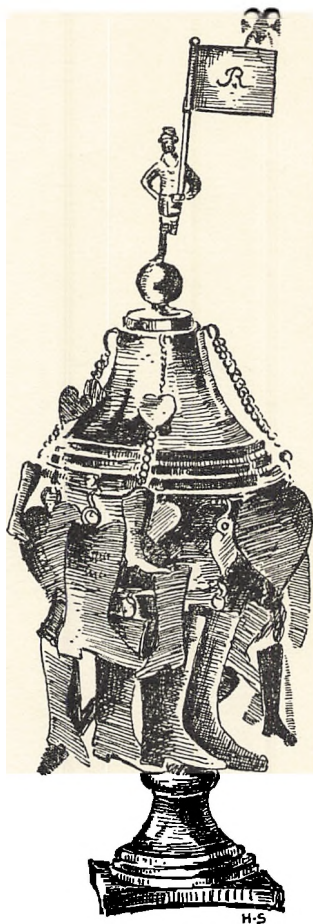

Aalborg Skomagere Velkomst 1726. Aalborg historiske Museum.

Værksted eller en Kande Øl sammen med Skafferen paa Svendekroen, ja den kan antage rent praktiske og meget tiltalende Former, som

naar Sadelmagersvendene skal have tre Skilling som Skænk, straks de kommer til Byen og først senere en Drik Øl. Skænkens forskellige Former skal nærmere observeres senere, ligesom Velkomsten spiller

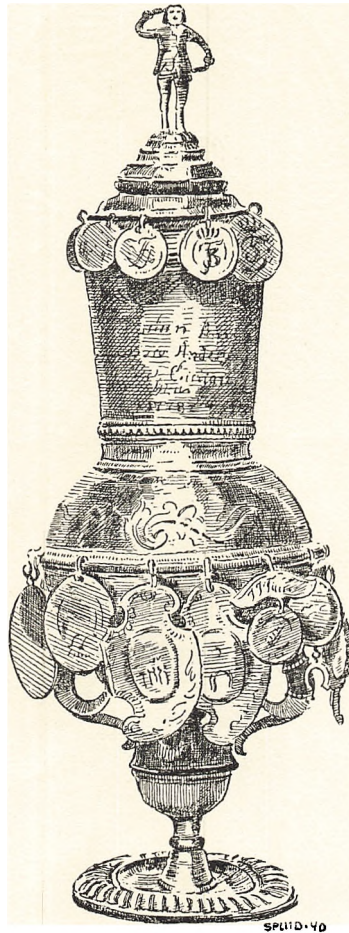

Aarhus Skomagere's Velkomst. Den gamle By, Aarhus.

med i enhver Scene af nogen zünftig Betydning, her skal endnu kun fremføres en Tale, som er optegnet af Konrektor Fris i Altenburg først i 1700-Aarene. Talen holdes af Oldgesellen, idet han drikker en fremmed Svend til, som har faaet Arbejde i Byen¹⁾:

¹⁾ Optegnelsen er tysk, Oversættelsen Forfatterens.

„Also mit Gunst. Jeg kan ikke undlade at udbringe denne herlige Velkomst paa en lykkelig Ansættelse paa Værksted; og tillige paa alle ærlige Mestres og Svendes Sundhed i hele det hellige, romerske

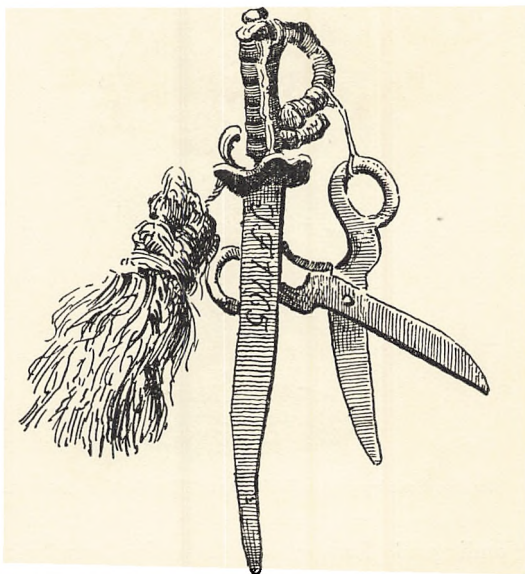
Slagelse Smedesvendes Velkomst 1778. Nationalmuseet.

Rige og alle omliggende Lande; paa alle ærlige Svendes Sundhed, som vandrer paa Græs og grønne Hede, og de, som i Fremtiden vil vandre der; paa Hr. Faders og Fru Moders Sundhed, de Herrer Brødres og Jomfruers Sundhed; paa min og din Sundhed og for hele det værdige Lav, som her er forsamlet. Jeg haaber, du vil være den

ærlige Svend, som for mig vil tage Laaget af denne Velkomst, igen tildække den og i to eller tre Drikke deraf gøre Besked.“

Skilt fra Københavns Bagersvendes Velkomst 1743. Nationalmuseet.

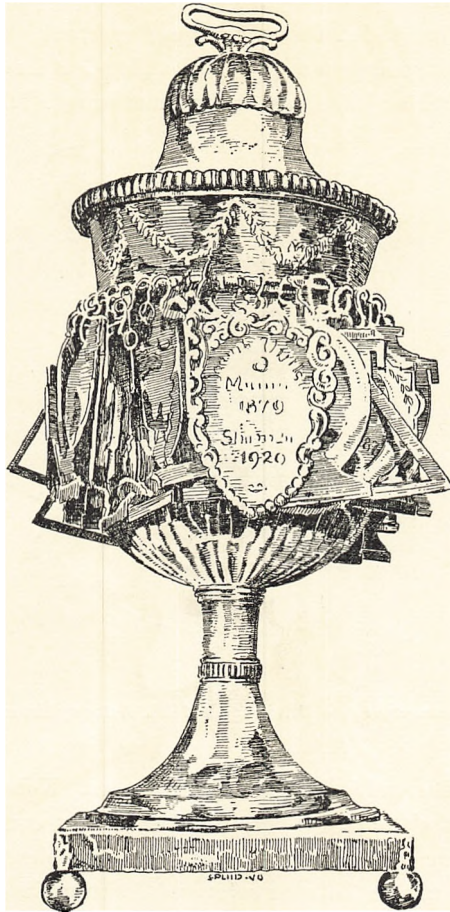

Skilt fra Helsingør Skrædderes Velkomst 1765. Helsingør Museum.

Her er Klang af Zünftens inderste Tanke og Væsen, som er Samfølelsen med *alle* ærlige Haandværkere, nær eller fjærn, kendte og

ukendte, blot de er med i det Broderskab, hvis inderste, mystiske Midtpunkt er Velkomsten.

Sin Oprindelse røber Velkomsten i sin Form. Med faa Undtagelser er det Renæssancens høje Laagpokal paa profileret Fod, der bliver

Aalborg Murersvendes Velkomst 1828. Aalborg historiske Museum.

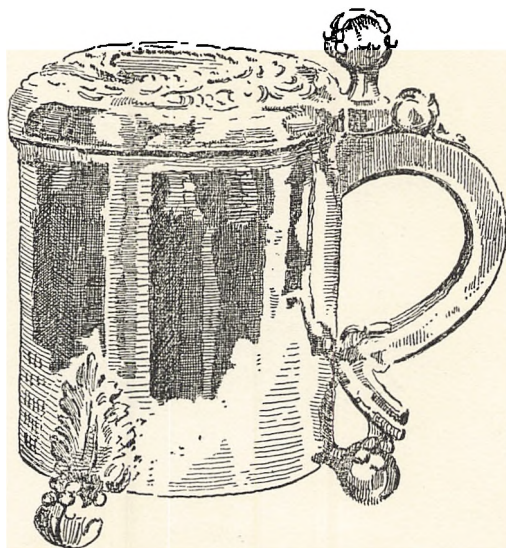
kopieret og atter kopieret helt op til 1840. Stilmæssige Forandringer sker kun paa Udsmykningen, mens Grundformen forbliver den samme.

Den ældste Velkomst, vi kender, tilhører ikke et Haandværkerlav, men St. Knudsgildet i Malmø, som fik den som Gave af Kong Fr. II. Saa gamle Velkomster findes ikke i noget Lav, simpelthen fordi intet

dansk Lav saa tidligt havde zünftigt Ceremoniel og altsaa heller ikke havde Brug for Velkomsten i den Form.

Men i det hele taget er der grumme faa af de ældste Velkomster bevaret, og Skylden derfor maa, beklageligt nok, lægges paa Rigets lovlige Øvrighed.

I 1681, da Enevælden endnu var ung og stærk, kom en Forordning, der blandt mange andre haarde Slag for Lavene, ophævede Svendenes Ret til at have Kro og Sammenkomst. Til at haandhæve

Aalborg Hattemagersvendes Drikkekande 1694. Aalborg historiske Museum.

denne revolutionerende Bestemmelse, var sat Københavns Politimester Claus Rasch, som forfulgte Lavene det han evnede, og det var ikke lidt. Vovede et Lav at give et Pip fra sig, blev dets „Lavstøj“ konfiskeret og i mange Tilfælde solgt ved Auktion, hvorefter Beløbet, med tilbørlige Fradrag for haft Ulejlighed, blev lagt i Lavets Fattigbøsse. Værst er det næsten, at saa mange Lavsarkiver blev „kasseret“ ved den Lejlighed, men dybt maa det ogsaa beklages, at meget herligt Guldsmedearbejde gik i Diglen igen.

Som Eksempel paa, hvad et enkelt Lav kunde miste, skal anføres en Liste over Københavns Bagersvendes Inventar, nedskrevet ved Konfiskationen i 1695.

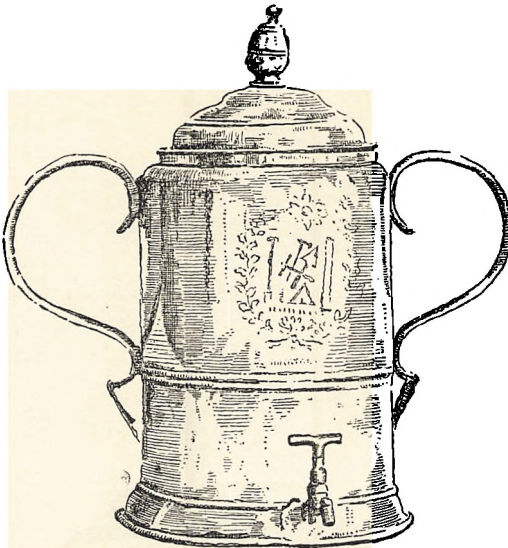
Københavns Bødkerlavs Kande 1665. Nationalmuseet.

Ribe Skomagerlavs Kande 1797. Ribe Museum.

56 smaa Tin Skænkekander, 4 store Tinkander, 1 lille Velkomst, 4 Skafferstokke af Træ, 2 Brikse (Narresværd af Træ til lystige Optog), 1 stor Messinglysestage med 6 Arme og ovenpaa en Mand med en Partisan i Haanden, 2 Messinglysestager hver med to Arme, 4 Messinglysestager, 1 stor Messinglyseplade med en Arm.

Disse Sager, samt 15 Numre Arkivsager, befandt sig paa Svendekroen, men hos Oldermænden for Mesterlavet laa desuden følgende Kostbarheder, som gik samme Vej.

Aalborg Murersvendes Skænkekande 1739. Aalborg historiske Museum.

1 Sølv tallerken med Oldermænds og Bisidderes Navne og Aarstallet 1676. 2 forgyldte Bægre, hvert med Giverens Navn, og 9 Sølvbægre, ligeledes med Givernes Navne, 3 Sølvbægre uden Navn. 1 Fattigbøsse. 1 stor Sølvvelkomst i drevet Arbejde og forsynet med Dæksel. 1 Sølvskonrogge (Rugbrød af særlig Form) med Skede til at hænge paa Velkomsten, 38 Sølvskilte til at hænge paa Velkomsten. 2 store Messinglysestager til Vokslys og 2 store Vokslys.

Af al denne Rigdom ansøgte Svendene kun om at faa de to zünftige Helligdomme, Laden og Velkomsten, udleveret igen. Det blev aller-naadigst afslaaet.

De faa Arkiver fra Svendelav, der er bevaret, viser den samme trøstesløse Fortegnelse over tabt Rigdom, selvom Bagersvendenes

Københavns Tømrersvendens Skænkekande 1673. Tømrerkroen i Adelgade.

Liste er den righoldigste. Mesterlavene samlede ikke saa ivrigt paa Sølv og var da iøvrigt den samme haarde Skæbne undergivet.

Vi maa da konstatere, at kun 2 – to – Velkomster fra før dette

kongelige Lyn er bevaret, og ingen af dem er af Sølv. Den ene er en Kobberpokal uden Oplysninger om Herkomst, den anden er de københavnske Drejersvendes Tinpokal (S. 27), som, saa god den ellers er, jo ikke vejer op mod Bagerskatten.

Da det kongelige Uvejv var drevet lidt over, skinnede Naadens Sol atter over Lavene. Fra 1699 begyndte Lavene atter at samle sig Skatte og holde Sammenkomster, og i de følgende Aar blomstrer en Sølvskat op, særlig hos Svendene. De haardt ramte københavnske Bagersvende hævner sig paa den sagtmødigste Vis ved paany at samle den største Sølvsamling i Riget – den staar nu paa Nationalmusæets III. Afdeling – og som Midtpunkt i denne, en Velkomst, der ikke findes bedre, en fladknækket Pokal fra 1743 med en fint modelleret Kvindeskikkelse som Fod (S. 43).

Velkomsterne fra 1700-aarene er i Hovedtrækkene saa ens, at det lader sig gøre at beskrive dem næsten under et. En høj, slank Pokal, for det meste drevet og ciseleret og med et Laag, der bærer en tempelignende Overbygning eller en Mandsfigur, ja ofte begge Dele.

Denne Pokalfigur kan være en Portrætstatuette, som de københavnske Murersvendes og Nagelsmedesvendes Velkomster, der begge bærer Statuetter af Kong Fr. III paa Toppen. Men oftest er det bare en Haandværkersvend i Kavalersdragt og med Kaarde ved Siden, der holder den lille Guldfane „Fløjen“. Karetmagersvenden holder dog i Stedet Stellet til en Karosse ud i stiv Arm, hvad der virker ganske uimodstaaeligt. Og helt for sig selv er Skomagerne; hvor man saa træffer deres Velkomster, er Topfiguren den enbenende Skomagersvend Hans von Sagan, der stod saa fast i Slaget ved Rudau i 1370, at Kejseren gav ham og alle hans Værkfæller Ret til at bruge den kejserlige Dobbeltørn som Mærke til evig Tid. Paa Aarhus Skomagers Velkomst (S. 46) staar han helt paa eet Ben, mens han paa Aalborg Skomageres skønne Pokal fra 1726 støtter sig til Fløjen.

Mange af Velkomsterne skal dog, for at kunne ses i deres fulde Pragt, først klædes af for et helt Lag Skilte, der kan løbe op til et Antal af 140 (Københavns Murersvende). Det er Gaver til Velkomsten, dels med Navne paa dem, der bekostede den fra ny, dels Brødre, som ønskede yderligere at smykke den kære Pokal. I enkelte Lav var det Skik, at hver tiltrædende Oldermand eller Oldgesell hængte et Skilt med sit Navn paa Velkomsten, andre Steder fandtes ingen fast Regel, Velkomsten aad alt.

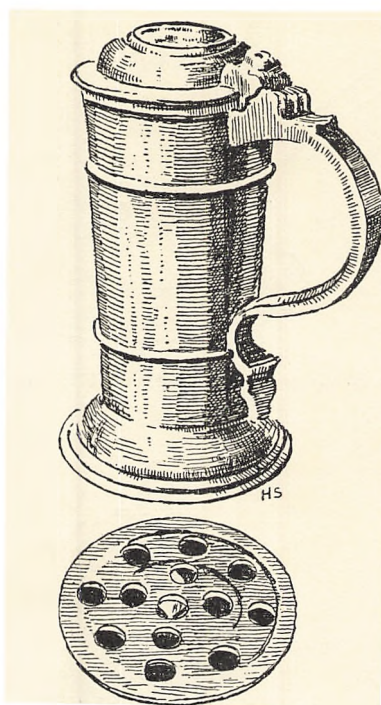
Køge Handskemagres Fikserkrus 1675. Nationalmuseet.

Københavns Kæretmagerlavs Fikserkande 1748. Nationalmuseet.

Naar der saa var ophobet tilstrækkeligt mange Skilte, kunde det hænde, at de uden Pietet og Naade blev indsmeltet og gjort i en ny og større Velkomst. Særlig fristende var dette jo, hvor den gamle Velkomst var af Tin. De københavnske Drejersvende ejede i Forvejen den gamle og fine Tinvelkomst fra 1665, og denne havde i Tidens Løb samlet en Masse Skilte paa sin ærværdige Krop. Ca. 1740 syntes

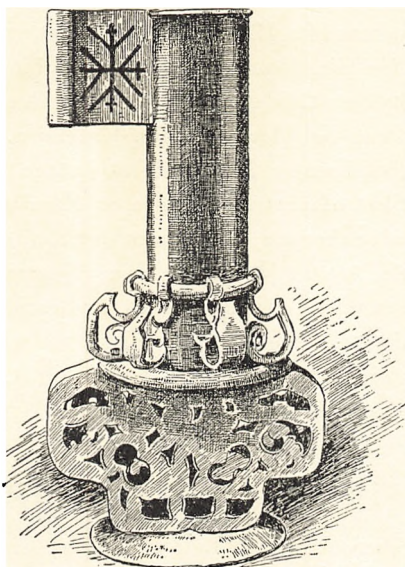
Roskilde Smedelavs Glückrøchen med dobbelt Bund til Tærningspil. Nationalmuseet.

man, at der nu var Sølv nok til en ny Velkomst, og paa denne staar saa Gravskriften over de Skilte, der gik i Diglen ved den Lejlighed: „I Dreierlauget her nu staar – En Hvælkomst, som i mange Aar – I Laden haver vokset op – Men nu har faaet sin fulde Top – Derfor vi siger dennem Tak – Som har for lang Tid sagt Godnat“.

Op gennem 1800-Aarene forsimples Arbejdet, og Velkomster fra dette Aarhundrede staar slet ikke Maal med de ældre. Naar der er saa forholdsvis mange af disse unge, ringere Pokaler, hænger det

maaske sammen med en Opfordring, som udgik i 1807 til Lavene om at skænke deres Sølvtøj til det betrængte Fædreland. Her kan mange af de gamle Velkomster være gaaet med. Vi ved, at de rige Lav i Helsingør fulgte Opfordringen, og der er kun Tin bevaret fra denne Lavens faste Borg. Men i mange Tilfælde har man vel ladet lave en ny Velkomst af Sølv, da det dagedes igen.

Om nogle store Sølvkrus hos de københavnske Skomagere og Aalborg Hattemagersvende (S. 50) har været brugt som Velkomster,

Aarhus Smedelavs Drikkebæger. Den gamle By, Aarhus.

ved vi ikke. Derimod er nogle smukke Pibekander af Tin fra Bødkersvende (S. 51), Malersvende og Karetmagersvende i København sikkert bestemt til almindelig Udskænkning.

Endnu skal nævnes en Form, som paa den ene Side stammer ned fra den fælles Ølbolle, paa den anden Side er i Familie med Overklassens „Fontæner“, som stod i et Hjørne og var til at tappe af. I Lavene er de altid udført af Tin, uhyre store Beholdere med to eller tre Haner, og dertil naturligvis de fornødne Drikkebægre, der dog for det meste er gaaet tabt. Disse store „Skænkekander“ synes at være foretrukket af Bygningshaandværkere. Murersvendene i

København og Aalborg (S. 52) ejer gode Eksemplarer, men den smukkeste af dem alle, og tillige den ældste, er de københavnske Tømmer-svendes fra 1673 (S. 53).

Rene Kuriosa er Drikkebægre, der efterligner Redskaber, som Aarhus Smedes kæmpemæssige Nøgle (S. 57). Mere Tradition er der saa i de københavnske Karetmagersvendes „Fikserkande“ (S. 55), der har Huller i Siderne, og uvægerligt overspilder den naive Nykomling, der forsøger at gøre Besked af den. Det er god middelalderlig Spøg; selve det kostelige, forgyldte „Margretebæger“ fra ca. 1400, som staar paa Nationalmuseets II. Afdeling, synes at være lavet med lignende Lumskeri for Øje, hvad der dog ikke forhindrer, at Bægret er et af de bedste Stykker Guldsmedekunst, der findes bevaret i Norden.

Drikkekarrene var og blev Lavenes Kælebørn. Intet Kongebud og ingen emsig Politimester formaaede at betage Lavene Lysten til at samle sig en Skat af kostelige Bægre og Kander. Saa fattig ellers den enkelte Haandværker var, havde han dog altid Sind til at bidrage til Lavets Anseelse og Pryd, ganske som Tiggermunken, der intet maatte eje, men samlede Rigdomme til Fællesejet til Klostret. Og havde Lavene ikke haft denne Ærgerrighed, vilde vor Tid ikke have vidst stort andet om ældre Tidens Guldsmedekunst, end hvad Kirken og Kongens Sølvkammer kunde fortælle os.

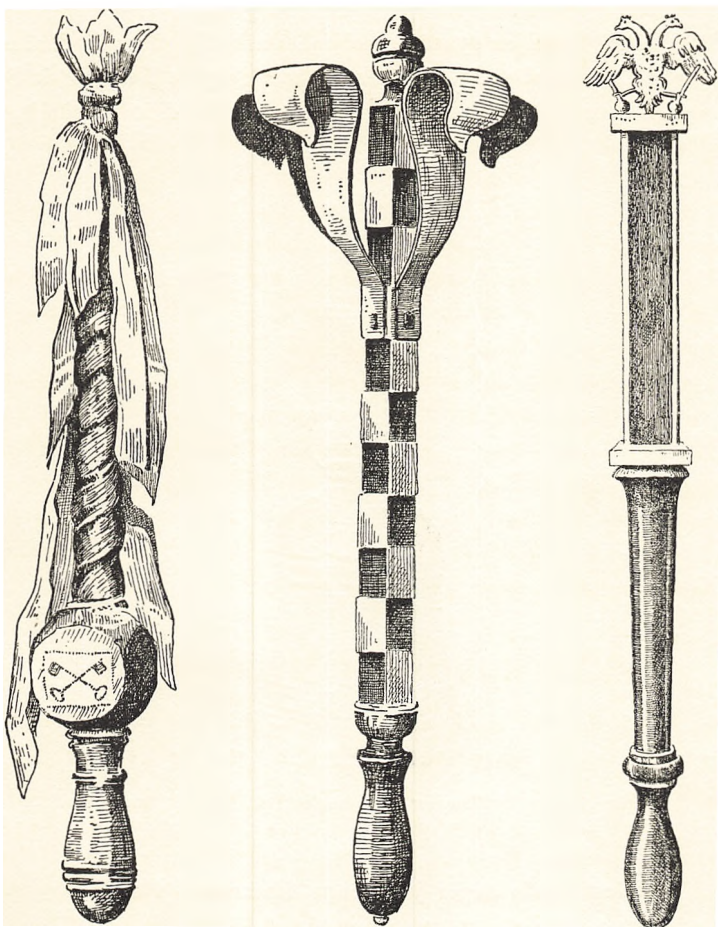
SKAFFERSTOK OG LYDHAMMER

Saa længe der har eksisteret Lav og Gilder, har de haft en Stok til at slaa i Bordet med, naar Oldermænden slog til Lyd. At „klappe til Lyd“ og at „klappe op“ var Stævnets Indledning og Afslutning.

Der er derfor ingen Tvivl om, at Lavenes ældste Inventar har talt et Redskab til dette Brug, og det hænger ved til Lavenes sidste Dage. Stokken er ogsaa af stor og fin Familie, den minder oftest om Sceptret, som Kongerne paa Spillekortene holder i Haanden, og er da ogsaa ganske det samme. Saa længe, der har eksisteret Sammenslutninger, har disse haft en Fører, valgt eller selvbestaltet, men med et Redskab, som skaffede Respekt blot ved sit Udseende. Fra Hordeførerens Knippel stammer Marskallens Kommandostav og Dirigentens Taktstok, Kongens Scepter og Forvalterens Egespir.

Nogen stereotyp Form fik Opklapperstokken aldrig, saa lidt som et fast Navn. Kun dens Brug synes altid at være den samme.

Fra Zünftens Indtrængen hører Skafferstokken med til Laden, ja er saa fast samhørende med denne, at Helsingør Skomagersvende i 1663 vedtager at „købe en Septer til Laden“. Laden aabnes først,

Helsingør Bøssmagersvendes Skafferstok.
Nationalmuseet.

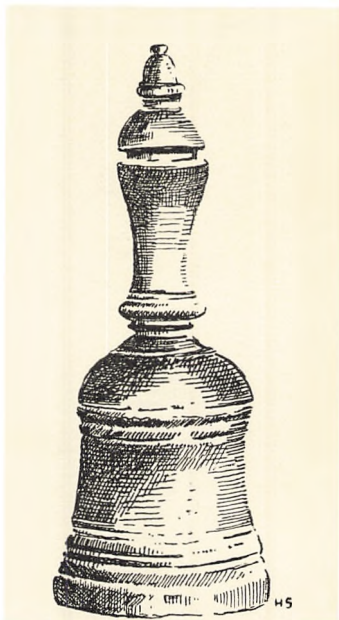
Randers Handskemagers Skafferstok.
Randers Museum.

Køge Skomagers Skafferstok.
Køge Museum.

efter at Oldgesellen eller Oldemanden har slaet tre Slag paa Laaget, og Skafferstokken anbringes derefter lodret i et Hjørne af Laden, mens Forhandlingerne staar paa. Ligeledes er Laden først lukket i retslig Betydning, naar de tre Slag er slaet paa det lukkede Laag.

Ved de store Skilteflytninger, som nedenfor skal berøres, spiller Skafferstokken ikke den Rolle som Lade og Velkomst, og det synes, som om et Lav kunde have mange Stokke. Der er dog i Reglen kun een bevaret.

Ældst i hele Familien synes de københavnske Slagteres Lydhammer at være (S. 23); en simpel Træhammer, kort og godt lavet til sit Brug uden ydre Prunk eller Narrestreger, men med en slidt Indskrift, der fortæller:

Odense Maleres Lydhammer af rødmalet Træ. Fyns Stiftsmuseum.

I Jesv Nafn tager jeg denne Hammer i Hand
signe os Gvd og den hillig Aand
Hvo der icke acter denne Hammer banker Livd
Hand skal strax bøde paany.

Gildestidens religiøse Tone, som Zünften ikke vedkender sig, høres endnu engang gennem dette simple Stykke Inventar.

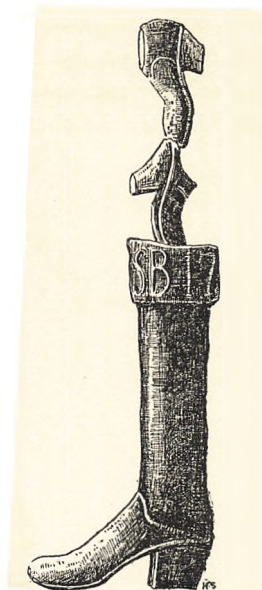
Fra Højrenæssance findes nogle faa Stokke af fortrinlig Udførelse, saaledes Aalborg Skrædderes fine lille Skafferstok med udskaaren Slyngplante og endende i en Dru eklase (S. 25), som engang var for-

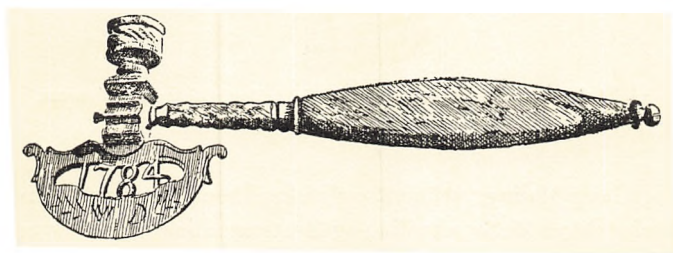
gyldt, men nu har lidt samme Skæbne som al Lavspragt og grundigt tabt sin Forgyldning. Et Par ganske lignende stammer fra Kolding, men mest af Tidens Pragt har dog de københavnske Smedesvendes

Københavns Kærmagervendes Lydhammer 1769. Nationalmuseet.

Aarhus Skomageres Opklapperstok 1700. Den gamle By, Aarhus.

Aalborg Slagteres Lydhammer 1784. Aalborg historiske Museum.

Stok fra 1648 (S. 25). Dens Dekorationer i Billedskæring er imponerende smuk og taaler absolut ikke at blive slaaet haardt mod Ladens Laag, men det har vistnok ogsaa kun sjældent været Meningen. Slaget førtes med den runde Knop, som afslutter Haandtaget ned-

efter, i hvert Fald er det i Reglen det eneste Sted, der findes Slagmærker paa Skafferstokke.

Drejede Stokke med tærningformede Mellemstykker er almindelige og kan blive saa velafvejede og gode Stykker som Helsingørs Bøse-mageres (S. 59), men er oftest fantasiløse i Formen. Dette kan opvejes af en smuk Maling, og dette er maaske ogsaa af og til sket, men hvordan faa det at se? For som det gik Laderne, gik det tidt nok Skafferstokkene med; de blev i Løbet af 1800-Aarene smurt over med en for-

Aalborg Bageres Skafferstok 1796. Aalborg historiske Museum.

svarlig Gang Maling, velment og afskrækkende smagløst. Hvad vore Bedsteforældres Mahognimaling og Egetræsmaling har skjult og ødelagt af gedigen Farvekultur lader sig ikke genoprette i ret mange Tilfælde.

Den yngste Form, og den almindeligste af alle, er den tærningdelte, hvor Felterne ofte bærer Giveres eller Oldermænds Navne. Disse Stokke er vistnok alle fra 1800-Aarene, og hvor de har den oprindelige Maling bevaret, kan de virke meget morsomt ved de mange forskelligt malede Felter. Som Eks. vises de københavnske Bagersvendes Stok med Oldgesellernes Navne fra 1829 til 1850 (S. 25).

Køge Skræddersvendenes Herbergskilt 1661. Køge Museum.

Københavnse Bødkersvendenes Herbergskilt 1710. Nationalmuseet.

En særlig fin lille Gruppe danner Skafferstokke og Lydhamre, der i deres Form eller Dekoration hentyder til Haandværket. Aarhus Skomagere har en morsom Opklapperstok i Form af en Støvle, der oventil fortsætter sig i to Sko (S. 61). Støvlen er den almindelige barokke Soldaterstøvle, der bares af alle i første Halvdel af 1700-Aarene, og denne Datering er endda overflødig, da Støvlen bærer Aarstallet 1700. Endnu nærmere til Lavets Funktion kommer Aalborg Slagteres Lydhammer (S. 61), der er en Slagteøkse udført i Smedejærn med fortrinlig Ciselering og Aarstallet 1784 i gennembrudt Arbejde.

De københavnske Karetmagersvendenes Opklapperstok er formet som et Boldtræ med Stel til en Karosse og en Bærestol i Rokostil og Aarstallet 1769 (S. 61), den er smukt og haandværksmæssigt udført. Hjemmegjort og herligt naiv er derimod Aalborg Bageres Opklapperstok, hvis Aarstal vistnok skal læses som 1796 (S. 62), den har Bagernes Kringle og Krone udskåret i en Træplade, og Skaftet er en naturligt krummet Gren. Endnu hører til denne Gruppe Køge Skomageres stilfulde Stok med Dobbeltørnen paa Toppen (S. 59), men der er vist ingen Tvivl om, at der endnu vil kunne findes Eksempler, som er ukendt for andre end Indehaverne.

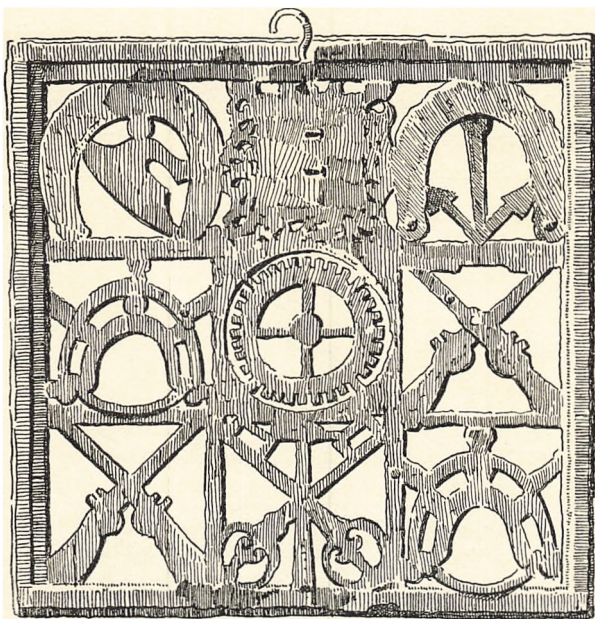
SVENDEHERBERG OG SKILT

Der er intet, der tyder paa, at Middelalderen har kendt Kroer eller Herberger for Svendene. Dels var Svende og Dreng helt Mesters Tyende, som ingen Ret havde til at holde Forsamling uden Mestrenes Tilladelse, dels boede de i Mesters Hus allesammen og vandrede ikke i nogen større Maalestok. De faa Svende, der var Brug for, kunde i Reglen oplæres paa Stedet, saa Indvandring var sjælden og kunde optages straks.

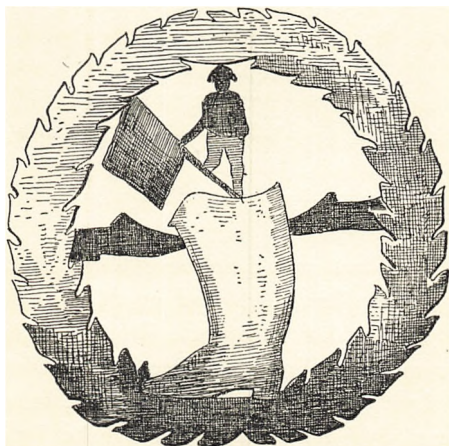
Med den store Indvandring af tyske Haandværkere blev dette Forhold helt vendt om. Allerede Helsingør Smedesvendenes Skraa fra 1591 nævner en Svendekro, og hermed er Helsingør straks udpeget som Zünftens Indfaldsport i Danmark. Det varer da heller ikke længere end til 1603, saa har ogsaa Snedkersvendene i Helsingør deres Kro, og i Løbet af 20 Aar derefter Skrædderne, Murerne, Skomagernes og Væverne.

Hermed er saa de Hvepschoer indrettet, som Konger, Politimestre,

Aalborg Smedesvendes Herbergskilt. Aalborg historiske Museum.

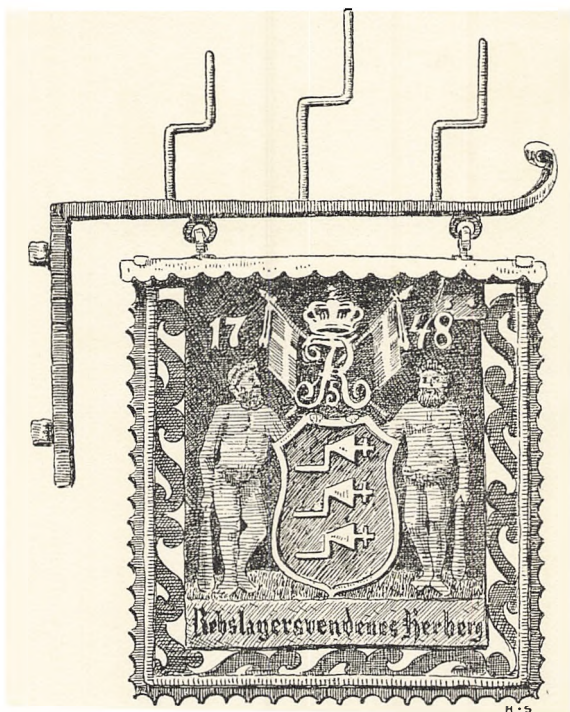

Køge Skomagersvendes Stueskilt. Køge Museum.

Mesterlav og nidkære Præster raser, prædiker og lovgiver imod, knipler ned og alligevel tilsidst tillader og ser gennem Fingre med i de næste 250 Aar. De breder sig jævnt, følger Strømmen af tyske Svende i den første Tid og bliver snart en uundværlig Institution, hvor de danske Svende ogsaa slutter sig til Zünften.

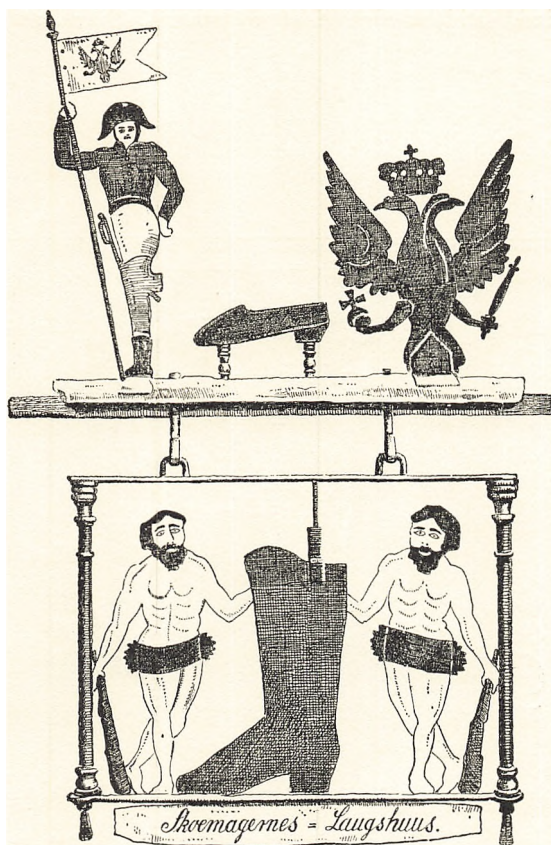
Begrundelsen for Oprettelsen af Svendekroerne er god nok. De

Aarhus Rebslagersvendenes Herbergskilt. Den gamle By, Aarhus.

københavnske Skræddersvende faar deres Kro i 1612, for at de vandrede Svende her kunde „fange Mad og Øl for en skjellig Penge“. Bagersvendene vil have Lov at oprette Kro, for at fremmede Svende „ikke skulde komme i Liderlighed og blive forført“. Men ogsaa Mestrene er interesserede i, at der findes et bestemt Sted, hvor de kan komme i Forbindelse med Svendene. De københavnske Tømreres Skraa fra 1622 siger udtrykkeligt: „Oldermanden og Bisidderne skulde med menige Brødre beskikke de fremmede Svende, som komme hertil, et

vist Logement, hvor de Herberge kunde indsøge, og der et Brædt udhænge“. Og i 1620-erne bliver det ligefrem paabudt adskillige Lav at udhænge et Tegn eller Brædt paa deres Herberg, „saa at Mestrene, der behøve en Svend, let kunne finde det“.

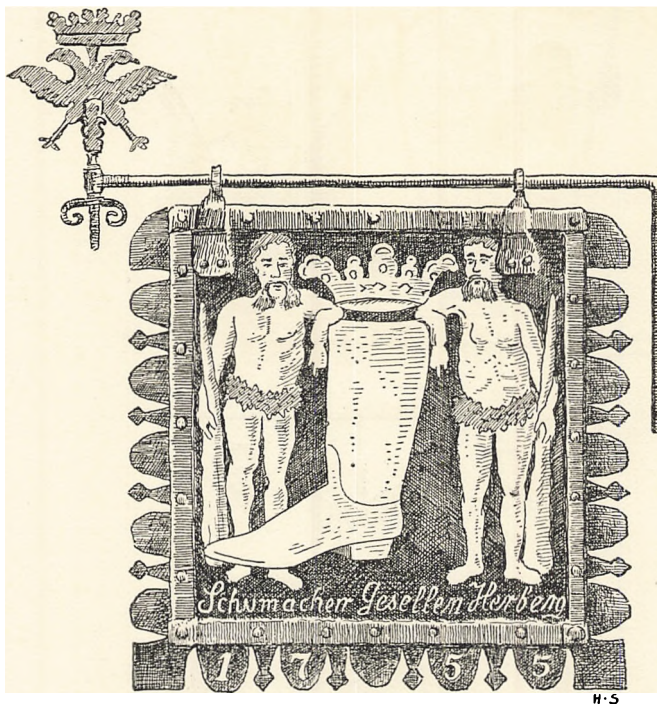
Kalundborg Skomagervendes Herbergskilt. Nationalmuseet.

I denne sidste Begrundelse stikker nok den oprindeligste Mening med Svendekroerne. Der var ved at blive Mangel paa faglærte Svende, nu gjaldt det at skaffe dem saa gode Forhold i de danske Byer, saa de søgte til, og at indrette Steder, hvor man kunde faa dem i Tale, uden at skulle afvente den langsommelige Omskuning.

Nu er det klart, at det var behageligst for Mestrene, at de kunde

have Opsyn med Svendekroen, og det var til en Begyndelse vist ogsaa oftest saadan, at Kroen var i Oldermændens Hus eller hos den Broder, hvis Tur det var at være Herbergfader. Havde et Lav sit eget Lavshus, var det jo ligetil, at Herberget blev indrettet her, da man saa baade beholdt et vist Tilsyn og fik Leje af Herberget.

Det var imidlertid et rent Mestersynspunkt. Svendene var mere

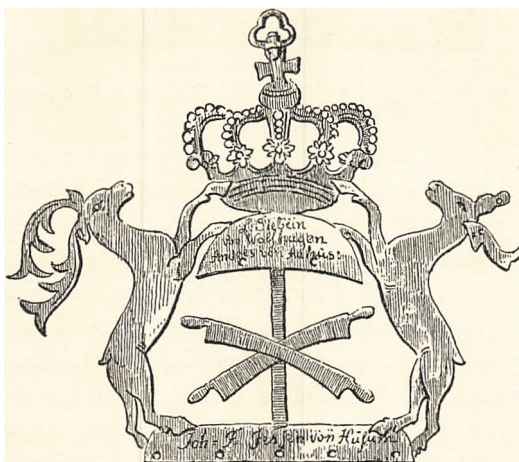

Kolding Skomagervendes Herbergskilt 1755. Museet for Koldinghus Len.

interesseret i at faa Kroen hos en privat Værtshusholder, som til-
lod – ja opmuntrede – Nattesæde, Dans paa Kroen, Oplægning af
Straffetønder og lignende zünftig Skæmt. Et evigt Tovtrækkeri be-
gynder dermed. De store Lav med mange Svende faar i Reglen deres
Vilje overfor Mestrene, og tilrejsende Bagere behøver da heller ikke
i de følgende Tider at gaa andre Steder hen for at blive forført og
komme i Liderlighed. Skal man tro Mestrene og Politiet, sker det
allerbedst og sikrest paa Bagerkroen, hvor en Bande arbejdssky

Roskilde Smedesvendes Hærbærgskilt. Nationalmuseet.

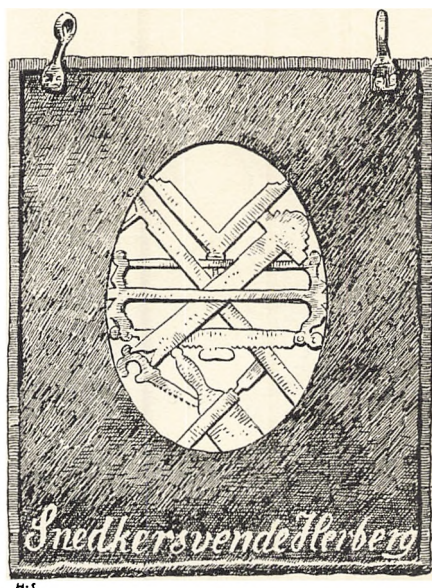

Københavnske Garversvendes Stueskilt. Nationalmuseet.

Svende kunde „lægge sig ledige“ Maaneder igennem og leve af Hasardspil og Nas, mens Slagsmaal, Dans og Usædelighed florerede til Gavn for ingen uden Herbergsfaderen, men til Ruin og Skade for Mestre og arbejdsvillige Svende. Et lignende Ry har Smedekroen og Snedkerkroen.

Man skal billigvis høre begge Parter i Sagen, og der er ingen Tvivl om, at Svendene med Grund har været glade for deres Herberger.

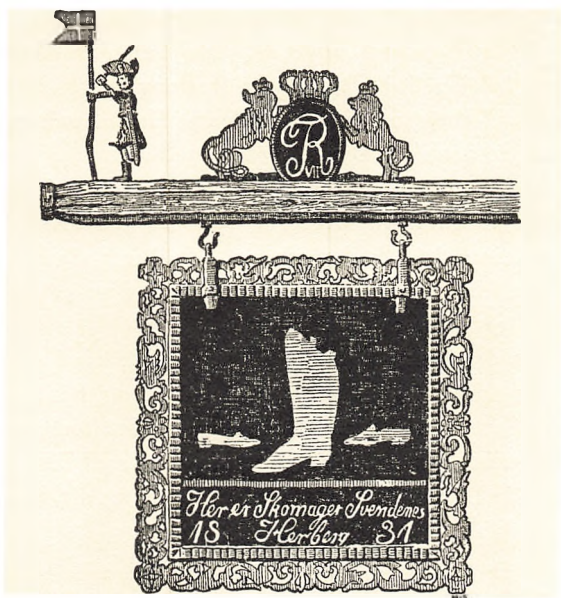

Aarhus Snedkersvendes Herbergsilt. Den gamle By, Aarhus.

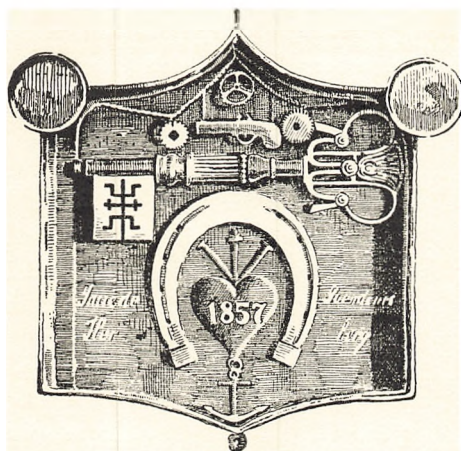
Den Justits indenfor Lavet, som var nødvendig for at sikre sig, at kun ærlige Svende kom i Arbejde, har naturligvis allerbedst kunnet udøves paa deres eget Herberg. Der er vel heller ikke stort at sige til, at den Svend, som efter mange Ugers Slid i 14–16 Timer daglig, endelig fik en „blaa Mandag“, supplerede denne hævdvundne Farve ved at male Byen rød sammen med Fagfæller. Svenden var jo ikke en Mand, der var meget agtet udenfor Kollegers Kreds.

Helt fra den første zünftige Tid til op mod 1800 findes da ogsaa Lav, hvor Svendene har deres Herberg hos Mestrene efter Omgang, og hvor Mestre og Svende optræder i skøn Enighed, naar Skiltet skal flyttes. Helsingør Skomagervende noterer i 1633, at da „forærede Mestrene

Køge Skomagersvendes Herbergskiilt. Køge Museum.

Kolding Smedesvendes Stueskiilt. Museet for Koldinghus Len.

os vores Skilt, som hænger udenfor vores Herberg til en Forbedring“, og i samme By skal Skræddersvendene en Gang om Aaret „flytte deres Kro paa belejlig Tid efter lovlig Omgang“.

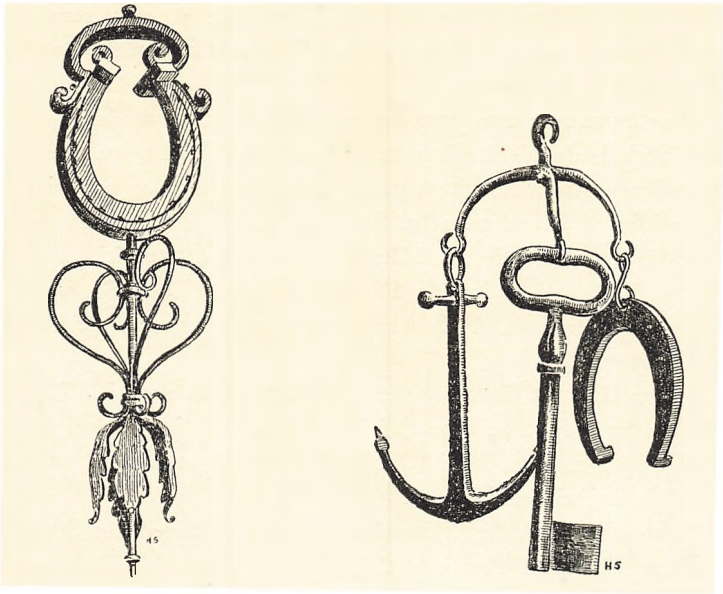
Men passede Herbergsordningen saaledes Haandværkerne nogenlunde, saa passede den ikke Øvrigheden. Ganske vist var Herbergerne i sin Tid blevet paabudt under Rekonstruktionen af Lavene efter 1621, men Enevælden havde sit eget Syn paa den Ting, og i den berømte Forordning af 1681, den samme, som berøvede Lavene deres Arkiver og Sølv, forbydes det ganske enkelt Svendene „at have nogen særdeles Kro eller Sammenkomst“.

Saa stod man der igen. De tyske Svende smed, hvad de stod med i Hænderne og rejste fra denne uzünftige By, og Politiet raserede Kroerne for „Lavstøj“. Odense Skomagersvende forsøgte at lade, som om de ingenting havde hørt og flyttede Skilt med Piber og Trommer. Det kostede Lavets Kasse mægtige Bøder, og alt Lavets Ejendom blev konfiskeret.

I 1699 blev endelig Øvrigheden klar over, at Landet ikke kunde undvære de tyske Svende, og de strenge Regler fra 1681 ophæves delvis. I Mellemtiden var Sammenholdet mellem Mestre og Svende, der allerede før 1681 kunde være tyndt nok sine Steder, bristet i de fleste Lav, og Svendene genoprettede Kroerne, men nu oftest udenom Mestrene. Var et Lav ikke talrigt nok til, at dets Svende kunde opretholde en Svendekro, kunde det ogsaa nøjes med et Bord i et offentligt Værtshus. Den oprindelige Murerkro i Haderslev kom saaledes til at hedde „Centralherberge“, fordi den efterhånden kom til at huse 12 Lav, og i „Den forgyldte Hue“ i Helsingør havde omkring 1830 5 Lav hver sit Bord.

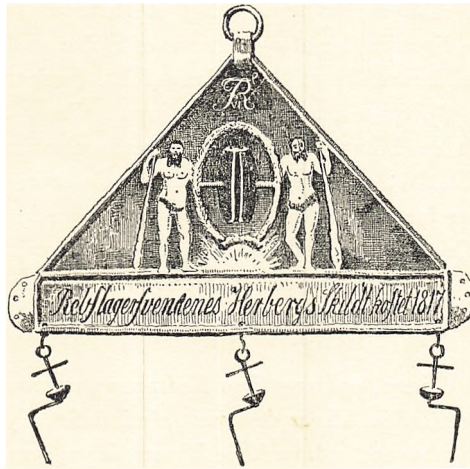
I disse Herberger blev de tilrejsende Svende modtaget og drukket til, derfra søgte de Arbejde, og der boede de, indtil de fik Arbejde eller rejste videre. Syge Svende havde deres „Krankenkammer“ – med 2 Svende i hver Seng – og Kvartalsstævner og Svendeindvielser foregik her. Lige saa mange Herberger der fandtes, lige saa mange faste Forter havde Zünften.

Vi har set, at det blev forlangt af Tømrerne, at de skulde hænge et Bræt ud, saa man kunde finde deres Herberg, og det gjaldt uden Tvivl alle Herberger. Heller ikke var det vanskeligt at faa Svendene til at gøre dette, for her var jo en gunstig Lejlighed til at vise Offentligheden Lavets Ansigt. Mellem Erhvervsskiltene, hvis morsomme og

Helsingør Smedesvendens Stueskilt.
Nationalmuseet.

Odense Smedesvendens Stueskilt.
Fyns Stiftsmuseum.

Horsens Rebflagerfændernes Herbergsilt 1817. Horsens Museum.

afvekslende Udseende prægede Gadelivet saa stærkt, kom nu Herbergsskiltene frem, og de har sikkert ikke stukket op for nogen, hvad Ideer og Pragt angaar.

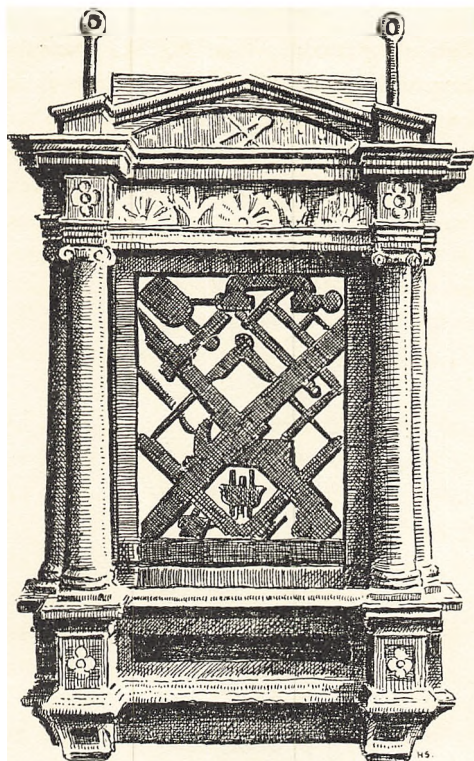
Hvor Svendene ikke var talrige nok til at have deres eget Herberg, stak de dog derfor ikke helt Piben ind. Over Lavets Bord i Kroen hang deres Stueskilt, oftest med Lavets Insignier og saa vidt muligt fremstillet af Svendene selv. Saa vidt kunde det gaa, at de københavnske Bagersvende modellerede deres eget Stueskilt i Dejj, og Odense Filtberedere lavede 10 smaa Filthatte i en Glaskasse. Herbergsskilte udenfor en Fælleskro kendtes ogsaa, i hvert Fald i Haderslev og Aalborg.

Det er klart, at Skilte er særlig udsatte for at gaa til i Tidens Løb, udsatte for Vejret og oftest af Træ. Naar saa tillige Øvrigheden har skaffet os af med en Del i 1681, er det ikke at undre paa, at det er et lille Udvalg, vi har bevaret.

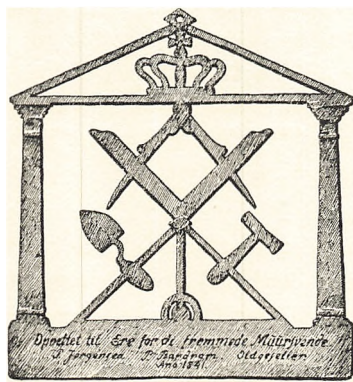
Fornemst ved Alder, Udførelse og Smag er Smedenes Stueskilt fra Kolding, skaaret i Træ i 1601 (S. 28). Det har den Form, som alle ældre Kilder taler om: et Bræt kort og godt, i kvadratisk Form og med Hammer og Tang i Relief. Her er sikkert Grundformen for Skiltet, en udhængt Fane, stivnet i Træ, men beholdende sin firkantede Form og sin Ophængning paa vandret Arm gennem Aarhundreder.

Men Træ er og bliver for upaalideligt et Materiale, og Smedejærn dukker snart op, ligesom der af og til nævnes Skilte af Kobber. I 1661 faar Køge Skræddersvende et Smedejærnsskilt, forsi-ret med Baandslyngninger (S. 63), og ret meget yngre kan Aalborg Smedesvendes morsomme Skilt med Lavets Insignier i gennembrudt Arbejde vist ikke være (S. 65). Det sidstnævnte Skilt har sin store Interesse ved at vise Symboler for alle de Haandværk, der hører indenfor Smedelavet, nemlig Grovsmede, Ankersmede, Sporemagere, Bøsemagere, Klejnsmede og Urmagere. Og saa har endda i Aalborg Guldsmedene deres eget Lav, som i de fleste Byer hører sammen med de andre Smede.

Pladen af Smedejærn, ophængt i to Kramper paa en vandret Stang, der rager ud over Gaden, bliver den mest almindelige Type paa Skilte, og der er da ogsaa bevaret udmærkede Eksemplarer, som de aarhusianske Rebslagersvendes fra 1748, hvor Rigsvaabnets troskyldige Vildmænd holder et Skjold med Rebslagerkroge (S. 66), og Bødkersvendes fra 1710, hvor Udhugning og Bemaling danner et smukt

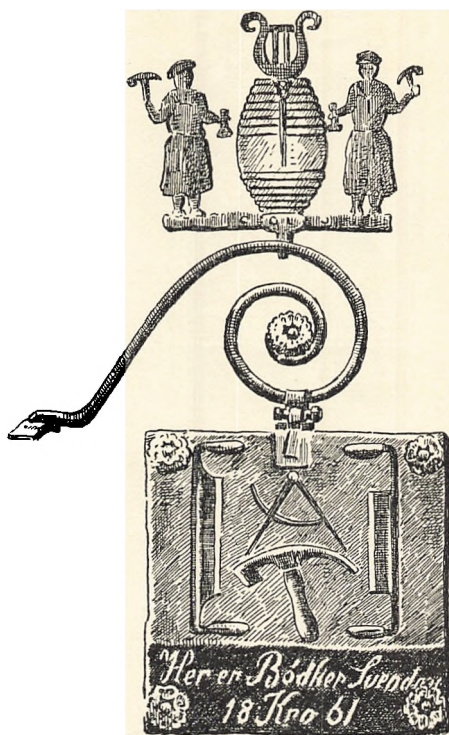
Haderslev Snedkersvendes Herbergskilt. Nationalmuseet.

Odense Murersvendes Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum.

Hele af Redskaber og færdige Kar (S. 63). Iøvrigt skal man ikke altid tro det Aarstal, der staar paa Skiltet, hvis ikke det er *skaaret* ind. Den Tanke, at en Ting kan have Værdi alene paa Grund af sin Alder, er ikke mere end et knapt Aarhundrede gammel. Lige meget, hvor smukt er gammelt Skilt var, man mente dog ofte at kunne pynte paa det med en Gang Maling og et nyt Aarstal.

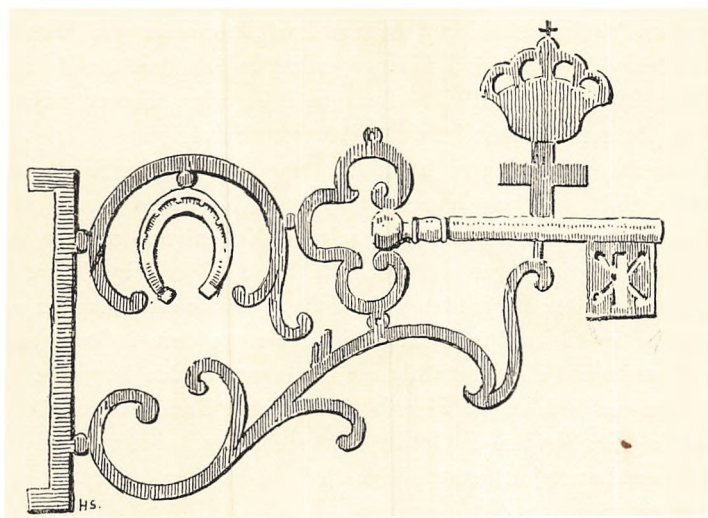
Randers Bødkersvendes Herbergskilt. Randers Museum.

Lidt for sig selv med Hensyn til Skilte var og blev Smedene. De administrerede jo selv det mest brugte Materiale, og selv hvor Skiltet var af Træ, kan Armen, der bar det, være saa smukt smedet som Fane-arme fra Helsingør (S. 77) og Odense udviser; her har Stangen, der bar Skiltet, faaet Form af en Nøgle, i hvis Pibe Stangen blev stukket ind (S. 100). Smukkest af alle Smedeskilte er dog Skiltet fra Roskilde, et helt Mesterstykke i sin velafvejede Spinkelhed (S. 69). Samme Fag

kan vise en fin Række Stueskilte, der slutter i al Bedrøvelighed samme Sted, hvor den begyndte. Ved Siden af Skiltet fra 1601 hænger et fra 1857 (S. 71), det Aar, da alt Lavsvæsen blev endeligt ophævet ved Lov.

Endnu skal nævnes Haderslev Snedkersvende (S. 75), hvis Træskilt med indlagt Arbejde er et af de bedste Snedkerarbejder fra Tiden om 1800.

Nu var et Svendeherberg jo ikke en evigtvarende Institution, særlig da ikke, hvor Herberget var hos en Mester. Saa længe vi har hørt om Skilte, er det da ogsaa oftest i Forbindelse med Skilteflyt-

Helsingør Smedesvendens Fanearm. Helsingør Museum.

ning. Smedesvendene i Helsingør spenderer i 1597 to Mark paa „Spille­mændene, der Stangen blev fløt“. Om det nu var blevet ved de to Mark, men allerede i 1600 er Beløbet steget: „Den Tid de flytte fra Frederik til Bernt Nagelsmed, blev de 26 Skilling udgivet til Stangen at flytte“. Og saa har Spille­mændene maaske faaet lidt med ogsaa ved denne Lejlighed.

Her var da endelig en oplagt Lejlighed til at lave Fest, og den blev brugt lige til den bitre Ende. I 1600-Aarene gik det endda, det er forholdsvis smaa Summer, der drikkes op, og Optoget indskrænker sig til de Lavsbrodre, der skal bære Skiltet, Laden, Velkomsten og de andre Rekvisitter. Men pas paa Claus Rasch! Efter at Svende-

kroerne var blevet forbudt i 1681, var det jo let at udvirke et Forbud mod Skilteflytninger, og det kom Aaret efter. Heri kaldes Flytningerne for „ond Vane“ og „Fastelavnsløben“, som foraarsagede „stor Ødselhed og Debauche“, og hvor galt det gik dem, der sad Loven overhørig, har vi set med Odense Skomagervende.

Men i 1700-Aarene tog Lavene saa Revanche. De københavnske Snedkere flytter i 1724, 1749 og 1770, og hver Gang bliver Optøget større og prægtigere. Mestre og Svende flytter i Fællesskab, og der deltager tyrkiske Officerer, Fægtere, to Vildmænd, de fire Aarstider, en Bonde og en Bondekone og to lystige Personer. Mestrene bærer forgyldte Maalestokke, og Svendene har „Plomasier paa Hatten“ og bærer forgyldt Værktøj. I 1770 er endog de fire Verdensdele og Retfærdighed og Sandhed i anstrengte Allegorier, blevet adjungeret Laden. At der var Fest i tre Dage, var en Selvfølge.

Tømrere og Rebslagere har ikke staaet tilbage for Snedkerne, de flyttede Skilt, saa hele Kvarterer af Byen laa bedøvet af Festen og Larmen. Provinsen fulgte med, selvom København nu var ved at blive saa stor, at ingen andre havde Raad til at følge Trop.

Engang maatte det holde op, for Lavene havde efterhaanden presset hinanden op til en Pragtudfoldelse, der satte dem i Gæld, saa den ene Flytning ikke var betalt, naar den næste skulde begynde. I 1780 blev det saa befaleet, at Flytningerne skulde finde Sted i al Stilhed uden Fægten, Skyden og Optog. Kun saa mange, som var nødvendige til at bære Lavstøjet, maatte følge med, og det blev forbudt at standse undervejs. Saa var den Potte ude.

I Provinsen vedblev man længe at flytte Skilt og lave sig en glad Dag, ja helt op i vor egen Tid, selv om det nu mest er Mestrene, der fører an, og Festen har antaget stilfærdige Former. Viborg Smede flyttede endnu i 1931 deres Skilt fra den afgaaende Oldermands Bolig til den ny, og det samme gjorde Helsingør Slagtere i 1918.

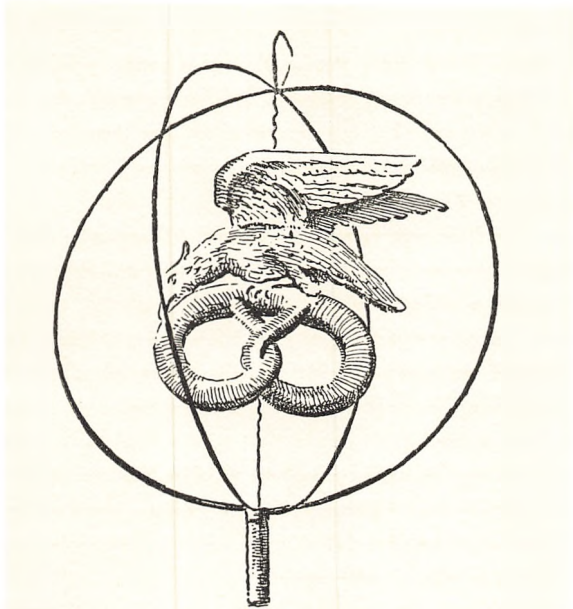
LÆREAAR OG LØSGIVELSE

„Ingen Guldsmed skal tage nogen Læredreng, uden at han er kommet af ægte Forældre. Hvo som handler derimod, skal bøde en Mark lødigt Sølv, og Drengen skal ikke oplæres.“

Denne Bestemmelse i Guldsmedeskraeen fra 1429 viser det første

og ældste Krav til Haandværkslærningen; et Krav, der spøger i Ægtebreve og Lærebrevne helt op i 1800-Aarene. Senere ændres det i nogle Skraaer til, at Drengen skal være født „af ærligt Folk“, og selv om Chr. IV harcellerer bittert over Udelukkelsen af de uægtefødte, staar Lavene ved deres. Ingen Horeunger i den hæderværdige Haandværkerstand!

Sjældnere er det at træffe Bestemmelser om Mesters og Lærlings

Odense Bageres Stueskilt, anvendt som Processionsstang. Fyns Stiftsmuseum.

gensidige Pligter. Ogsaa her maa vi til Guldsmedene. I deres anden Skraa fra 1496 siges:

„Om nogen Mand havde en Dreng at lære Embedet, han skal være i Lære i 5 Aar eller 6, ligesom han kan komme overens med sin Husbond, og han skal give i Embedet 12 Skilling og en Mark Voks og stille en Dannemand eller to som Kautionister for sig, at han ikke løber af Læren, førend hans Læreaar er ude; og hans Husbond skal lade ham indskrive i Lavet inden 12 Uger derefter, gjorde han ikke det, da bøde han $\frac{1}{2}$ Lispund Voks.“

Hvordan saa Læren blev, kom helt an paa Mester. Haardt var det i alle Tilfælde, for Drengens Tid var helt Mesters, og naar Svendene holdt Fyraften, maatte Drengen endnu rydde op paa Værkstedet og gøre klar til næste Dags Arbejde. Han skulde passe Lysene, bære Værktøj i Byen efter Svendene og tit nok passe baade Børn og Grise for Mesters Frue. For Fritidsarbejde regnedes det at børste Støvler for Svendene og sidde oppe og vente, hvis det passede disse Herrer at komme fulde hjem, saa de havde Hjælp behov for at komme i Seng.

Havde Drengen saa en Fridag, var der andre Ting at passe paa. Det var strengt forbudt at tage sig Svendefriheder, som at gaa med Frakke paa Gaden, at ryge Tobak eller at gaa paa Kro. Klø gav det i første Omgang, men siden fulgte det, der var værre: Rundspørget ved Svendeindvielsen.

Ogsaa den faar en Ende, sagde Fanden om Bededagen, og en Dag var Læretiden slut. Mester udstedte Lærebrev og meldte i Lavet, at nu var Drengen „løsgivet“.

Indtil Zünftens Gennembrud var denne Løsgivelse tilstrækkelig. I nogle Skraaer tales om Vandringspligt, men det gjaldt de Svende, som ønskede at blive Mestre, at de maatte supplere Læren ved en Vandring paa Faget.

Men Zünften mente noget andet. For den var den udlærte kun en Ungsvend, som var halvt uærlig, en Kosvans, kaldte Snedkerne ham, og ingen Svend, der havde Papirerne i Orden, kunde drikke af Kande med ham. Man krævede *Indvielse*.

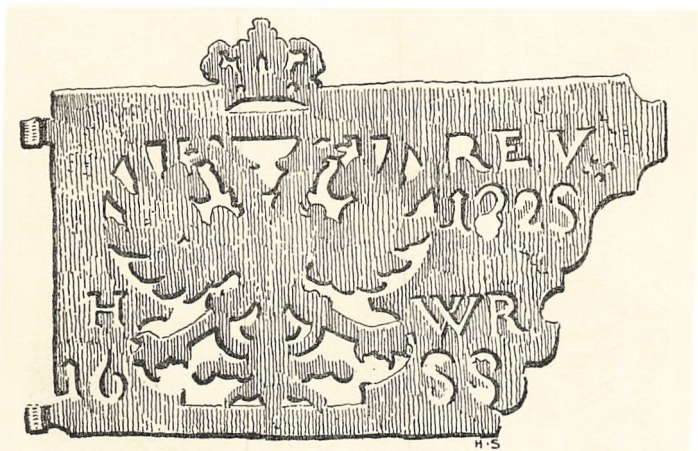
Saa forskellig denne Indvielse var i de forskellige Fag, laa den samme Tanke dog til Grund. Ungsvenden var et umælende Bæst, et ildelugtende Dyr, som det gjaldt om at faa gjort til et saa straalende Væsen som en zünftig Svend. De middelalderlige Universiteter havde deres haardhændede Indvielser af Studenterne, hvor disse skulde „lægge Hornene af“. Maaske stammer Svendeindvielserne oprindeligt herfra, men der er dog bevaret et Par Taler ved Svendefester, som har umiskendelig Klang af at være holdt ved Løsgivelser i selve Værkstedet og det i en Tid, da Rimkvædet faldt naturligt paa Tungen. Det bedst bevarede Eksempel er en Tale til en Smedesvend, holdt ved den flammende Esse og sekunderet ved Svendes Slag paa Ambolten, som en Bekræftelse paa Oldgesellens Ord¹⁾:

¹⁾ Museumsdirektør Bernhard Olsens Oversættelse.

„Lykke være med os. Gud være med det ærbare Lav. Med Forlov, Mestre og Svende, vær lidt stille. Ungsvend, jeg vil sige dig, hvad Haandværks Skik er, hvornaar det er bedst at vandre . . .“

I snart jævne, snart digterisk beaandede Ord fortæller Oldgesellen saa om Afskeden med Mesters Hus, om den tunge Begyndelse paa Vandringen og de mærkelige Oplevelser, Svenden vil komme ud for, hvor Naturen taler med, som i Folkeeventyrene, og hvori praktiske Raad er blandet med almenmenneskelige Erfaringer, og Formaninger om at fare saadan, at om der kommer en anden brav Svend efter

Vejrfløj fra Skomagernes Lavshus i Odense 1688. Fyns Stiftsmuseum.

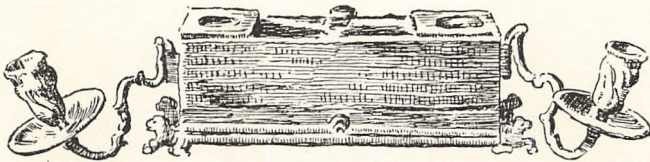
ham, at han da ikke har gjort det vanskeligere for denne. Slutningen af Indvielsestalen er som hele Zünftens Aand samlet i een Bekendelse:

„Med Forlov. Jeg ønsker dig Lykke paa alle Vidder og Veje, til Lands eller Vands, hvor den gode Gud monne sende dig. Og hvor du kommer i Dag eller i Morgen, hvor Haandværks Vedtægt ikke findes, hjælp der til at rette den op. Hjælp til at styrke og ikke til at svække Haandværks Vedtægt. Hjælp hellere til at gøre ti ærlige end en uærlig, hvor det kan ske; hvor det ikke kan ske, maa du hellere tage din Ransel og drage derfra.“

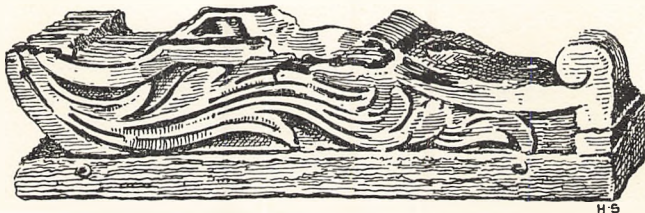
Denne Indvielsestale er det oprindelige Ideal, med hvilket alle

andre kendte skal maales. Det skal straks siges, at de fleste fjerner sig betydeligt fra Oprindelsen, men i det hele taget har vi her i Landet saa sene og korrupte Optegnelser, at vi maa indrømme Umuligheden af at rekonstruere en Svendeindvielse tilfredsstillende.

Og dog har Indvielsen spillet en mægtig Rolle. En indviet Svend kunde ikke arbejde hos en uindviet Mester eller sammen med uindviede Svende uden at miste sin Zünft. Mange danske Lav købte sig

Københavns Rebslagersvendes Tinbækhus 1772. Nationalmuseet.

Odense Snedkere Træ-Høvl til Behøvling, paa Bagsiden Rester af et Tal, hvoraf nu læses: 15.. Fyns Stiftsmuseum.

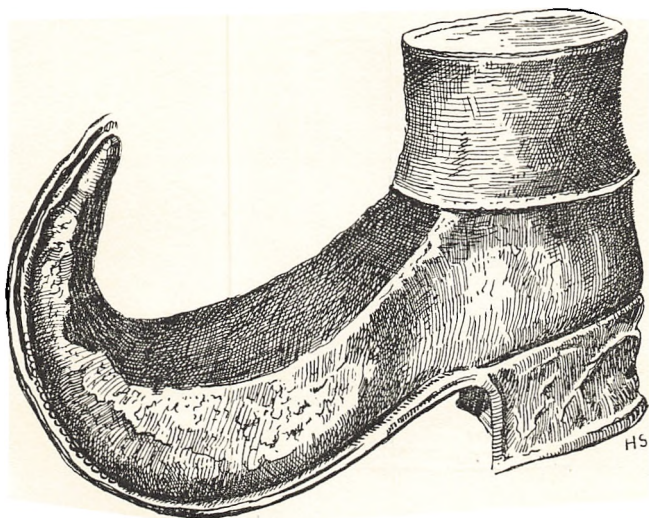
ind i tyske Lav for at faa Svende og for at skaffe deres Svende Ret i Tyskland. Ja, alle danske Mestres Zünftighed kan under eet begrundes med Nødvendigheden af at skaffe sig tyske Svende.

En enkelt Ceremoni skal forsøges rekonstrueret, og vi vælger en „Behøvling“ hos Snedkerne, fordi de var stærkest i Kravet, og fordi deres Ceremoni er bedst kendt gennem Retssager i Slutningen af 1600-Aarene.

Ved Kvartalsstævne bliver Ungsvenden ledet ind i Forsamlingen

for aaben Lade, udklædt paa naragtig Vis. Foran ham paa Bordet bliver tegnet et Q, som betyder „Kuhschwanz“, og nu forlanger Oldgesellen, at han skal slette det ud med Haaret. Det rituelle Svar er, at Mester har lært ham at arbejde med Haanden, ikke med Haaret.

Fire Svende, som kaldes Præst, Klokker og Faddere, træder dernæst i Virksomhed. Præsten holder en „Høvleprædiken“, hvori Kossvansens usle Tilværelse er Udgangspunktet, og Lovprisningen af

Læder-Støvle, Skomager E. A. H. P. D. Baiers Mesterstykke. Den 1. December Anno 1724.
Fyns Stiftsmuseum.

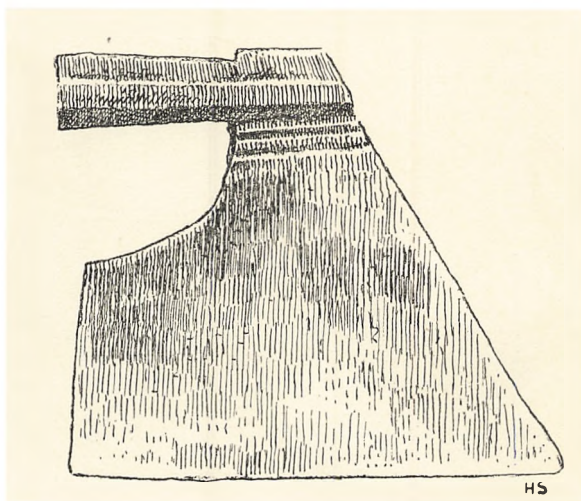
Snedkerhaandværket er Klimaks. Ind imellem forklares de fem Søjleordner, som Snedkerne stedsse berømmer, og sidst, men ikke mindst, slynger „Præsten“ en Række mer eller mindre udsøgte Uartigheder ind i sin Tale. Hvilke disse forargelige Ord var, er det ikke muligt at faa at vide i Enkeltheder, for Behøvlingens gejstlige Angribere paa-beraaber sig altid, at det ikke gaar an at lade dem gaa videre.

Ungsvenden bliver dernæst behøvlet paa en Bænk og taber i Løbet af denne voldske Behandling sin Udklædning. Den oprindelige Mening

med Behøvlingen er sikkert at gøre en uformelig Træblok til en smuk Søjle, men Behandlingen blev i Tidens Løb nærmest livsfarlig.

Efter Behøvlingen skal Svenden springe op og slaa en „Richtscheid“ ud af Haanden paa en af Fadderne, og faar derefter en Ørefigen af Præsten med den faderlige Formaning: „Det skal du endnu taale af mig, men ikke af nogen anden“.

Først efter al denne Tortur er Svenden zünftig og faar Lov at tegne Snedkernes Kendetegn – Passer og Vinkel overkors – paa Bordet.

Tømmerakse (Bredbil) af Jern, Smedemester Niels Løngreens Mesterstykke 1804.
Fyns Stiftsmuseum.

Ceremonien ender med, at Svenden bliver drukket til af Velkomsten. Men inden det sker, har han allerede under Torturen adskillige Gange maattet give en Omgang Øl for at slippe for haardere Behandling.

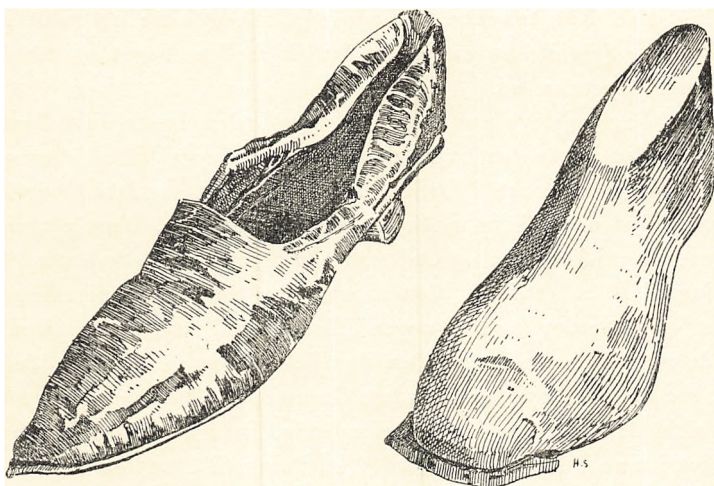
Var selve Handlingen Spøg, var Følgerne Dødsens Alvor. Havde en Dreng ikke opført sig ordentligt, saa Svendene havde noget at sige ham paa, kunde det føre til, at han ikke blev behøvlet, og hvad saa? Alle Udveje lukkede. Zünften kendte ingen Naade, den skelnede kun mellem ærlige og uærlige.

Omkring 1750 var alle Snedkerlav af nogen Betydning zünftige, og noget lignende gjaldt de fleste andre Fag. „Handwerks Gebrauch

und Gewohnheit“ raadede og holdt fastere og fastere paa sine Rettigheder, jo mere deres Mening syntes at forsvinde og blive til Remseri og grove Løjer.

PAA ALLE VIDDER OG VEJE

For den zünftige Svend laa hele den Del af Verden aaben, der anerkendte Zünften som Maalestok for Haandværkerens faglige og moralske

Mesterstykke. Rokokosko og Læst fra Aalborg Skomagerlav.
Aalborg historiske Museum.

Standard. Det vil sige hele Tyskland, „det hellige romerske Rige“, som det hed i Lavssproget, altsaa praktisk talt hele Mellemeuropa. Længere kom ikke Flertallet af danske Svende, men ogsaa i Nederlandene havde Zünften Indgang, og i hele Norden havde Afhængigheden af tysk Arbejdskraft skabt den gode Kaar. Helt til Italien og Ungarn gik visse Fags Vandringer.

Det var i mange Fag Pligt, at den Svend, som ønskede at nedsætte sig som Mester, først skulde vandre nogle Aar paa Faget. Men ogsaa uden den Tvang gik mange „paa Valsen“, for hvad havde ikke de farende Svende fortalt paa Hjembyens Herberg om Herligheder i

det fremmede. Endelig var der jo den hjemlige Arbejdsløshed. Selv om den ikke var noget permanent Fænomen for Haandværkere, kom den dog periodisk tilbage og sendte hver Gang en ny Strøm af Svende – mest de yngste – ud „paa alle Vidder og Veje“.

Trygt kunde Svenden begive sig afsted, hvis han var udlært og ret indviet. Hvor han kom hen, var Fagfæller rede til at tage imod ham. I nogle Fag rejste man paa „Kundschaft“, et Brev, udstedt af Oldermænd og Bisiddere i Lavet, og gyldigt overfor alle Lav i samme Fag, naar det var forsynet med Lavets Segl. Saadan Kundschafter er ofte smaa Kunstværker, tegnede og kobberstukne og holdt i et Sprog, hvor Selvfølelsen er ligeligt fordelt mellem Faget og den By, der sender Svenden ud.

Andre Fag rejste alene paa „Grussen“, den hemmelige Remse, som Svenden lærte før Svendeindvielsen. I begge Tilfælde maatte dog Vandrebogen være i Orden, for den lovlige Øvrighed tog kun Hensyn til den, og ikke til Gruss eller Kundschaft. Dens prosaiske og bureaukratiske Form og Ord staar da ogsaa i den stærkeste Mod-sætning til Kundschaftens Blomstersprog og pyntelige Udseende.

Det var ingenlunde altid nogen „Dæksmand“ at gaa paa Valsen. Kunde man ikke naa frem til en By til Aften, var der ikke andet at gøre, end at søge Logis hos „Madam Græsmejer“, for Bønderne yndede ikke altid de selvsikre Haandværkssvende. Særlig Svende, der havde vandret i mange Aar, gav vel selv Anledning til Standens lidt schatterende Rygte.

Men nu nærmer Svenden sig en By langt nede i „det tyske“ eller i sit eget Land, det kommer forsaavidt ud paa et.

Ved Byporten standser han. Det lange Stræk har han gaaet med bare Fødder, for Skoene holder kun til en Tid, og Vejene er bløde Jordveje. Frakken har han hængt over Nakken paa Stokken. Nu skal han fikse sig op, saa han kommer til Byen paa reglementeret Vis.

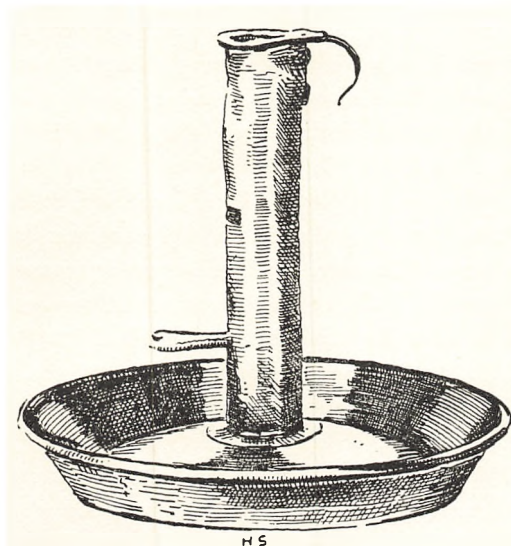
Skoene paa og Frakken, for det er alle Lavs Krav, at ingen Svend maa vise sig paa Gaden barbenet eller med Skødskind, at sige da uden Frakke. Den sidste skal endog være knappet paa Fagets vedtagne Maade, som oftest med tre Knapper.

Ranselen over venstre Skulder. Denne Ransel hedder ogsaa „Fel-leisen“, „Berliner“ eller „Bündel“, men Ordene dækker i alle Tilfælde det samme, en Taske af blødt Læder, sammenspændt med to Remme. Er han nu en Mestersøn, maa han holde begge Remme spændt, mens

en „udlært“ maa spænde den ene op. Reglerne herfor er dog forskellige for Fagene, men ikke alle overleverede.

Stokken i venstre Haand. Den er oftest en „Ziegenhainer“ (S. 89), en tyk Knippel af Kornelkirsebærtræ, knudret, sort og snoet. De tyske, vandrende Tømrersvende bærer endnu baade Felleisen og Ziegenhainer.

Hatten paa Hovedet og „Stemesten“, den tveæggede Dolk, ved højre Side, saa er Svenden rede til at erobre den fremmede By. For

Odense Skomagere Messinylsestage 1817. Fyns Stiftsmuseum.

det meste ser Portvagten straks, at han har en ærlig Svend for sig og slipper ham ind med en Hilsen, men vil han have Sikkerhed, fordrer han, at Svenden skal deponere sin Felleisen, som han saa kan faa tilbage, naar han viser et Tegn fra Herbergsfaderen. Hos Smedene er dette Tegn en Hestesko eller et Spænde.

I nogle Fag kan Svenden nu begive sig direkte til Værkstederne om Arbejde eller Skænk. Langt de fleste forlanger dog, at han skal gaa til Herberget og der spørge efter Ørtengesellen, Altknechten, Skafferen, eller hvad han nu benævnes.

Overfor denne Stedets Repræsentant maa nu Svenden godtgøre, at han er en virkelig, zünftig Fagfælle. Har han Kundschaft, er Sagen jo let ordnet, men rejser han paa Gruss, maa han først afgive denne. Drejeren maa slaa i Bordet og sige: „Hoch Drechsler! Glück zum Meister und Gesellen, wegen des Handwercks“. Dette er den korteste kendte Gruss, flere af de kendte vilde fylde en halv til en hel Side, og er fyldte med uforstaaelige, zünftige Vendinger, men ogsaa med Leverejler for Svendene, som Snedkernes, der siger, at det er Pligt: „alle velerhvervede Privilegier at holde vel ved Magt, ikke at formidske dem, men hjælpe til at formere dem; og hvem der ikke retter sig derefter, maa ikke blive taalt eller modtaget, men paa Lavets Vegne regnet for en Skælm, med hvem man ikke kan drikke af Pot, Glas eller Kande, langt mindre give Arbejde, før han har tilfredsstillet et herligt Lav“.

Men er Ørtengesellen nu blevet sikker i sin Sag, at det virkelig er en Broder, han har for sig, skal de to endnu igennem en Række Spørgsmaal og Svar for at klare sig, om den fremmede kommer for at faa Arbejde eller Skænk. I sidste Tilfælde svarer Svenden paa Spørgsmaalet, om hvad hans Begæring er: „Med Forlov. Mit Begær er, efter Haandværks Skik og Brug, en Drik i Venlighed, en god Vilje, et venligt Natteleje og et venligt Følgeskab ud af Porten“.

Vil han have Arbejde, er Spørgsmaalet, om han vil „omskue“ fra den ældste til den yngste Mester, eller han foretrækker „Begærvalg“, altsaa selv vil vælge sin Mester. Fra gammel Tid havde Mestrene sat igennem, at alle Svende *skulde* omskue, for at ikke nogen Mester skulde mangle Svende, mens en anden kunde faa. Zünften hævdede i mange Fag Begærvalget for at kunne udelukke en Mester, der var i Rygte. Løsningen blev for det meste, at Omskuningen bibeholdtes, men „berygtede“ Mestre slettedes af „Walltavlen“ (S. 91), den Tavle i Herberget, hvor Mestrene stod opført i Aldersorden.

Svenden vælger Omskuningen, fordi han jo ikke kender Mestrene i den fremmede By. Ørtengesellen gaar ud efter Wallen. Kommer han tilbage og har fundet en Mester, der behøver Svenden i de 14 Dage, der er vedtaget Minimum, holder han igen en Tale til Svenden, der kan ende med: „Hvis du, som en ærlig Svend, vil tage til Takke med en fattig Mester, saa skal du være tilsagt 14 Dages Arbejde“. Men det hænder jo lige saa let, at der intet Arbejde er, og saa lyder det: „Broder, vi har gjort efter dit Begær, men Mestrene beklager

sig. Er Skoene vel flikkede og Pungen vel spækket, saa er det godt at vandre. Vi ønsker dig Lykke paa Færden!" I saa Fald faar Svenden

København's Tømrersvendes Bæltespænde. Nationalmuseet. — Odense Murersvendes Vandringsstav (Ziegenhainer). Fyns Stiftsmuseum. — Odense Drejersvendes Lavsmærke af Træ. Hver Drejersvend, der paa sin Vandring kom til Odense, fik udleveret to Mærker. For det ene fik han et Maaltid Mad hos en Kromand, for det andet 1 Mark hos Oldgesellen. Fyns Stiftsmuseum.

sin Skænk, enten det nu er af Lavet i Fællesskab eller paa hvert Værksted, og han bliver „geleidet“ ud af Byen den følgende Morgen og hilst med Grussen til Afsked.

Men har han nu faaet Arbejde, bliver han fulgt til sin ny Mester af Ørtengesellen. Er han Bøssesmager, lyder Ørtengesellens Præsentation til Mester: „Med Forlov. Mester, her vil jeg anbefale Dem en fremmed Bøssesmager. Giv ham hvidt Brød og sorte File, og lad ham sove bravt længe hos Jomfru Kokkepigen, saa vil Mester have en god Svend i ham“.

Det kunde hænde, at en Mester sendte Bud til en By, hvor han vidste, at der fandtes dygtige Svende i Faget. Den udvalgte Svend, der skal vandre, faar saa selve dette „Fragbrev“ med sig, og er altsaa helt fri for at spekulere paa Omskuning eller Begærvalg, han indfinder sig kort og godt hos den Mester, der har sendt Fragbrevet.

Der var imidlertid endnu en Maade at engagere Svende paa, nemlig den saakaldte „Sprechning“. Her møder Mester paa Svendekroen for at se, om der skulde være ledige Svende, og træffe Aftale med dem om Arbejde. I Bagerfaget i København er denne Maade almindelig, og Mestrene klager over, at Svendene ikke er til at formaa til at gaa i Arbejde, men hellere lægger sig ledige eller syge paa Kroen og faar Understøttelse af Bøssen. Skrædderne synes overalt at foretrække Sprechning, og det hænder, at den nykomne Svend bliver forestillet for den „sprechende“ Mester med de spøgefulde Ord: „Med Forlov, her ser Mester en Svend, hvis Flid og Dygtighed jeg ikke tør rose, men hans Langsomhed, den kan jeg og alle ærlige Svende indestaa for“.

Paa hvad Maade det nu er sket, har Svenden faaet Arbejde. Saa er det en Dag blevet Tid at holde Krodag, og nu skal den ny Broder indstille sig for Laden.

Oldgesellen klapper til Lyd. Der bliver øjeblikkelig Tavshed, og Oldgesellen siger: „Med Forlov. Jeg beder Dem være lidt stille og høre mig. Det gør jeg, fordi det var Skik og Brug hos de gamle, at vi (Snedker)svende plejer hvert Kvartal at holde et Omfrag (Rundspørge). Det gør vi, for at enhver skal ske sin Ret“.

Derefter spørger Oldgesellen, om der er kommen nogen tilvandrede siden sidst. Den fremmede Svend rejser sig, og nu spørges ham, om han, her eller andetsteds, har truffet noget, der strider mod Haandværks Skik og Brug. Svares der benægtende, spørges alle tilstedeværende, om de ved den fremmede noget paa, der strider mod Zünften.

Nu kan det jo ske, at der er kommet et „Drivebrev“ efter vor Svend, der forklager ham, hvorsomhelst han maatte komme i zünftigt Sel-

Kronborg Geværfabriks Bøssmagers Mestertavle „Walltavle“, 1774. Nationalmuseet.

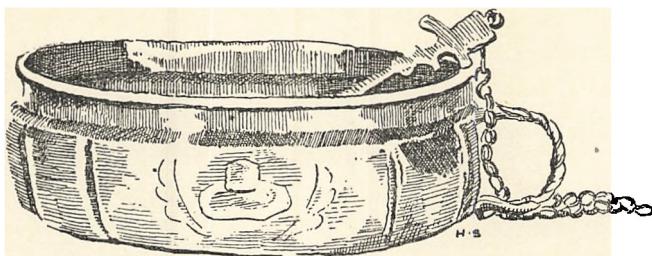

Kolding Handskemageres sorte Brædt. Museet for Koldinghus Len.

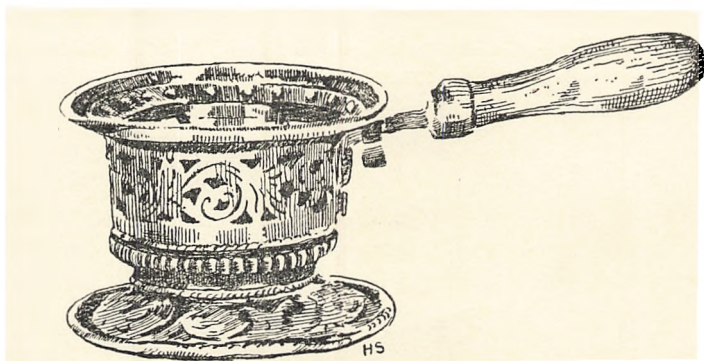

Københavns Tømrersvendes sorte Brædt. Tømrerkroen i Adelgade.

skab. Han kan staa paa den sorte Tavle, hvor han kom fra, enten han nu er rejst uden at betale sine Tidepenge, hvad der simpelthen betragtes som at være rejst med Lavets Penge; eller han kan have arbejdet hos en ubehøvlet Mester, eller en Mester i Rygte. Han maa saa tilfredsstille Lavet med Bøde og se at faa sin Sag med Hjem-

Odense Hattemagerlavs Tobakstallerken 1757. Fyns Stiftsmuseum.

Odense Hattemagerlavs Fyrlad 1757. Fyns Stiftsmuseum.

stavnen ud af Verden, ellers ud af Lemmen og Navnet paa den sorte Tavle (S. 91). Hvad det vil sige, fremgaar af Teksten øverst paa Tavlen: „Det sorte Bræt kaldes jeg af dig. En Skælm er du, som skrives paa mig“.

Men oftest er der ikke noget at sige nogen paa. Den nye Svend bliver drukket til af Velkomsten efter alle Regler om ret Omgang, og hvis der ikke er flere Sager paa Dagsordenen, falder Laden i. Oldgesellen klapper op, og den nye Svend giver et Par Kander Øl paa Bekendtskab.

Det var Æren og Eksistensen, ja næsten Livet om at gøre, at de vandrende Svende havde Papirerne rene og alt i zünftig Orden. Men havde de det, var de ogsaa Gesandter for deres Nation, hvor de saa kom hen. Paa deres Dygtighed og Opførsel blev deres Nation bedømt, og de bragte hjem fra Rejsen Erfaringer og Ideer, som blev nyttiggjort efter hjemlig Formue. I vore Dage har vi Fagtidsskrifter,

Cartouche af sort Fløjls med Metalbroderi, fra Københavns Bagersvendenes Ligklæde 1749. Nationalmuseet.

tekniske Skoler og Udstillinger. Alt, hvad disse udmærkede Institutioner nu formidler, var det i Zünftens Dage den rejsende Haandværkers Opgave at lære og lære fra sig. Paa hans Lærelyst og Initiativ hvilede det kollegiale Samkvem og den faglige Udveksling i en hel Kulturkreds.

MESTERS TRÆNGSLER

De samme Forhold, som løftede Svendenes Kaar, gjorde ikke Mesters Forhold bedre. Zünften skaffede vel ikke i ret mange Tilfælde direkte Lønforhøjelser for Svendene, men gjorde, at de kunde hævde

sig som Stand i den Tid, de vandrede og arbejdede som Svende, og skaffede dem tillige saa gode Forhold, som det var muligt i Tiden. Mester var altid lettere at faa ind under Lovens Bestemmelser, fastboende som han var. Det samme Forhold gjorde ham til den svagere Part i Forholdet til Svendene, som altid brugte det samme Vaaben under Uoverensstemmelser: Arbejdsnedlæggelsen, under Paaberaabelse af at zünftige Regler var blevet krænket.

Og det var let at krænke den hellige Zünft. Saa vidt var det i Tidens Løb kommen, at selv Tobaksrygning var blevet en zünftig Ceremoni, naar det skete paa Svendekroen. I 1747 vilde Skomagerne i København erstatte Svendenes Søndagsmiddag med en Pengegodtgørelse. Resultatet blev, at hele Byens Skomagerlav kom i Rygte, og alle Svende rejste, saa Middagen maatte genindføres efter kongelig Ordre.

Efter den noksom berygtede Forordning af 1681 var Reglen om, at ingen Mester maatte have flere Svende end den anden, ophævet. Nu forsøgte Svendene at komme udenom den gamle Omskuning efter Wallen og indføre deres foretrukne Begærvalg. Striden stod paa i et Aarhundrede, og Svendene vandt.

Gammel Sæd og Skik krævede, at Svendenes Bøsse beroede hos Mesterlavets Oldermænd, der sammen med Oldgesellen forvarede Nøglerne, saa Bøssen kun kunde aabnes af begge i Forening. Denne Klemme paa Svendenes Økonomi forsvandt efterhaanden under endeløse Krakilerier. I de fleste Fag gik det ligesaa med Svendeherbergerne paa Lavshusene, saa Mestrene mere og mere mistede Indflydelsen paa Svendene i disses Fritid. Her gav ganske vist Forordningen af 1681 Mestrene Medhold, den forlangte, at Svendene skulde nøjes med Mesters ordinære Spise og være i Mesters Hus senest 9 om Vinteren og 10 om Sommeren. Men kunde Mester ikke undvære sin Svend, kneb det jo lidt at slaa i Bordet med tilstrækkelig Myndighed.

En Kilde til stadige Rivninger var de saakaldte „Viverkarle“ (Tysk Weiberkerl = Kvindekarl), de gifte Svende. Zünften anerkendte ikke en gift Svend, han kunde ikke staa i Lav med ugifte, og blev ofte nok tvunget helt ud af Værkstedet. Men Mester kunde jo nok bruge ham, hvis han kunde sit Fag, for han havde jo ikke saa let ved at forsvinde, som den ugifte. I 1807 fik de gifte Snedkersvende deres egen Lade og Skilt, men zünftige blev de aldrig.

Saa længe Mestrene havde deres hævdvundne Eneret til Arbejdet indenfor Faget, gik det ogsaa nok Dag for Dag, selv med nogle Diver-

genser mellem Mester og Svend. Men fra alle Sider huggede andre ind paa Arbejdet, og „gjorde Mestrene Indpas“.

Fra gammel Tid kendtes Begrebet Fusker, som Betegnelse for en Person, som gav sig af med Haandværk uden at staa i Lavet. „Bønhas“ (Tysk Böhnhas = Loftshare) kaldtes han ogsaa, og han var et retsløst Invidid, som maatte fjæle sig og sit Arbejde, hvor han kunde bedst. Lavene hævdede at have Ret til at fratage ham Værktøj og færdige Produkter, hvor de kunde komme over ham, og det udstrakte de saa til at søge ham i hans eget Hus. I 1607 overfaldt i Helsingør „Oldermanden for Skrædderlavet og en Part af Lavsbrødrene“ en Fusker i hans eget Hus og slog ham og hans Hustru blaa og blodige. Saa vidt maatte man dog ikke gaa, det kostede en Bøde. Men fra denne Tid hører vi stedse hyppigere om Jagten paa Bønhaser og Fuskere; det bliver ligefrem en Trøst for de betrængte Mestres, at de af og til kan banke en Fusker rigtigt af.

Men det var det ulovlige Fuskeri, værre var det lovbeskyttede. Enevælden samlede i København saa store Mængder af Soldater, Matroser og økonomiske Fribyttere, at der maatte gøres noget for at skaffe alle disse Mennesker Brødet. De blev saa „Frimestre“, d. v. s. de fik Lov til at bruge, hvad Haandværk de kunde uden at skulle melde sig i Lavet. Naa, her skulde man ogsaa meget have sig frabedt at faa saadanne Bønhaser ind. Ubehøvede var de og intet Mesterstykke var de gode for. Materialer kunde de ikke købe, og ingen Forpligtelser havde de. Fribagerne skulde saaledes ikke holde Forraad, som det var paalagt Lavsbagerne.

Men hvem var da disse elendige? De var Zünftens Ofre og dens Spildprodukter. Udlærte Svende, der ikke havde kunnet opnaa Svendendivielse, og altsaa ikke kunde vandre eller faa zünftig Støtte. Viverkarle, der for tidligt havde „faaet en Kone ved Laaret“, maaske som Følge af en enkelt munter Aften. Læredrenge, der var løbet af Lære i Utide, og uægte Børn, som ikke kunde skaffe sig det Ægtebrev, der skulde til for at aabne Døren til Svendebroderskabet. Ja, og saa for Københavns Vedkommende hele det Halvproletariat af smaa Bestillingsmænd, der opstod som Følge af Residensstadens Vækst, Brandmænd og Militærpersoner, hvis Løn lige forhindrede dem i at dø, men ikke tillod dem at leve, og langt mindre levnedes noget til deres Børn, der „maatte ud at tigge, inden de kunde læse“.

Fra omkring 1660 til Lavenes sidste Dage stiger Klagesangen over

Indpas fra Bønhaser og Frimestres Side fra Aar til Aar. Sikkert er det, at Haandværkernes Anseelse og Formue gik tilbage, men det skyldtes dog maaske lige saa meget disses egen stædige Vedholden ved Arbejdsformer og Organisationer, der ikke længere var tidsvarende. Man holdt saaledes stejlt paa Mesterstykket som Adgangsprøve til Lavet med det Resultat, at en Svend, der ikke havde Raad til at lave et usælgeligt Mesterstykke, hellere blev Frimester.

Fra alle Sider huledes saaledes Grunden ud under Lavene. Industriens Maskiner vilde Mestrene ikke vide af, eftersom de skubbede Haandværkere ud, og man søgte Gang paa Gang at standse Maskindrift ved at fraraade Tilladelse til at indrette Fabrikker, naar en Ansøgning blev tilsendt Lavet til Erklæring.

Den Begivenhed, der paa een Gang viser Zünftens Kulmination og varsler dens Undergang, er Tømrerstrejken i 1794.

Det begyndte med, at en københavnsk Tømrermester nægtede et Par tyske Svende deres Afskedsseddel. Da de erklærede, at de alligevel vilde rejse fra Byen, blev de arresterede, og øjeblikkelig nedlagde alle Tømrersvende Arbejdet.

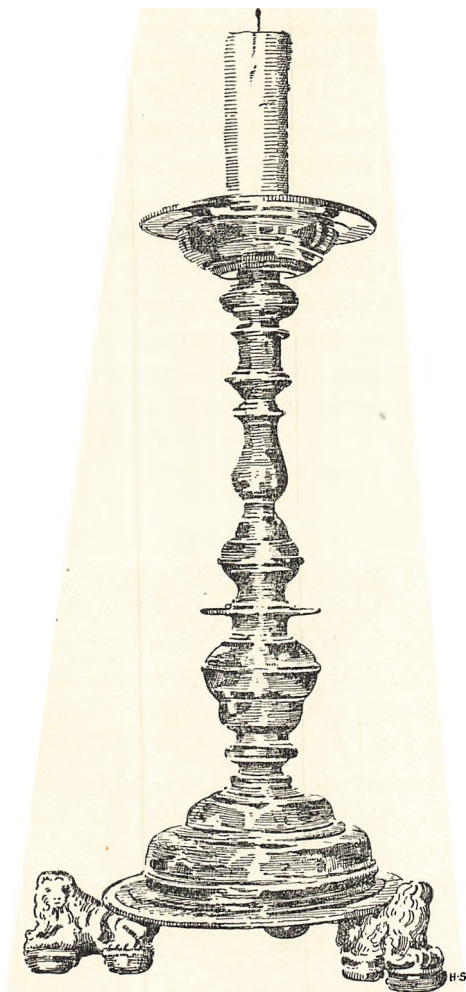
Regeringen slog til med haard Haand og lod en Mængde af Svendene fængsle i Kastellet. 122 af dem blev dømt til 4 Maaneders Arbejde i Jærn. Velsagtens for ikke at have dem i Byen til at minde andre Svende om Sagen, blev de i Stedet udvist af Landet. Denne Forsigtighedsregel var dog spildt, det zünftige Sammenhold stod sin Prøve, og over Halvdelen af alle Haandværkssvende i København gik i Strejke.

Nu slog Regeringen om. Ved at give de forviste Tilladelse til at vende tilbage, fik man Arbejdet genoptaget, og en Kommission blev nedsat til at undersøge, om det var formaalstjenligt helt at ophæve alt Lavsvæsen. Resultatet blev Martsloven af 1800.

Med denne Lov var Zünftens Dage forbi i København. Svendeindvielser blev forbudt som „Skikke og Ceremonier, der bærer Præg af ældre Tiders raae og vilde Sæder“, og alle zünftige Skikke bliver karakteriserede som „udlændiske Laugsfordomme, Vedtægter eller Skikke“.

Det var maaske snarest henvendt til Svendene. Mestrene fik ikke mere Medhold, selvom Mesterstykke og Svendestykke blev bevaret. Læretiden blev gjort vilkaarlig, og Frimestrenes Tal voksede, idet enhver Svend kunde blive Frimester efter at have været Svend i fire Aar.

Selv om en Del af Lavenes gamle Skikke trivedes i Halvmørke en Tid endnu, var al ret Zünft dog herefter forvist til Provinsen. Her

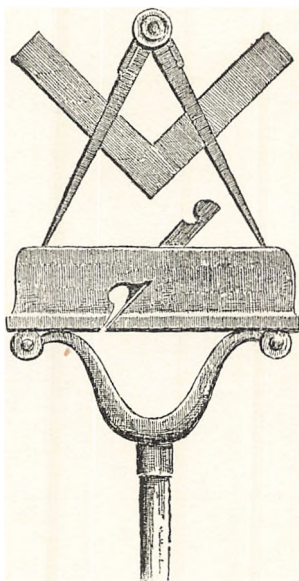
Helsingør Skrædderes Ligstage 1681. Nu Alterstage i Tikøb Kirke.

holdt Skikkene sig nok en Aarrække, men smuldrede mere og mere hen i Udenadslæren og Øl. Saa vidt drev man det sidste, at Svendene paa enkelte Svendekroer skrev alle nydte Drikkevarer paa Lavets

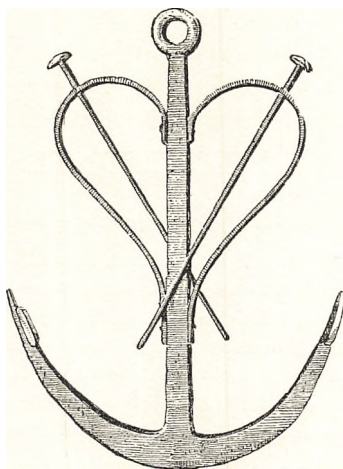
„Zechbræt“, og alle Svende i Lavet maatte saa være med til at betale, enten de havde været med til Drikken eller ej.

Da Lavsvæsenet endelig i 1857 blev helt ophævet – under voldsom Protest fra Haandværkernes Side – var der ikke andet end Ruinerne tilbage.

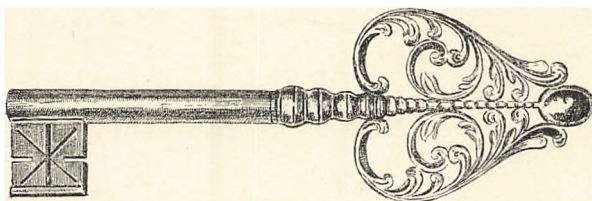
Var Lavsvæsenet end gaaet i Forfald og blevet en Tilstand uden Udviklingsmuligheder i et industrialiseret Samfund, byggede det dog paa saa rigtige Tanker, at disse rakte langt udover de Aar, da Lavene forsvandt. I moderne Andelsvæsen er der saa meget af det gamle Landsbyfællesskabs bedste Tanker, at man næppe forstaar det første uden at kende det sidste. Saaledes ogsaa med Haandværkernes Organisationer i Nutiden. Er deres Form end ændret og deres Virkefelt udvidet, har de dog deres Rødder i Lavsvæsenet og dets bærende Ideer: Fagstoltheden og Sammenholdet mellem alle gode Haandværkere.

Aalborg Snedkeres Processionsstok. Aalborg historiske Museum.

Odense Smedesvendes Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum.

Odense Smedesvendes Fanespids. Fyns Stiftsmuseum.

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
AALBORG	
Aalborg Bagerlavs Segl 1687	17
Aalborg Bageres Skafferstok 1796. Aalborg historiske Museum	62
Aalborg Hattemagersvendenes Drikkekande 1694. Aalborg historiske Museum....	50
Aalborg Murersvendes Processionsstok. Aalborg historiske Museum.....	105
Aalborg Murersvendes Skænkekande 1739. Aalborg historiske Museum	52
Aalborg Murersvendes Velkomst 1828. Aalborg historiske Museum	49
Aalborg Skomageres Velkomst 1726. Aalborg historiske Museum.....	45
Aalborg Skomageres Lavssegl	106
Aalborg Skomagermesterstykket og Læst. Aalborg historiske Museum.....	85
Aalborg Skrædderes Skafferstok. Aalborg historiske Museum	25
Aalborg Skræddersvendes Fattighøse 1630. Aalborg historiske Museum	33
Aalborg Skræddersvendes Lade. Aalborg historiske Museum.....	39
Aalborg Slagterens Lydhammer 1784. Aalborg historiske Museum.....	61
Aalborg Smedesvendes Herbergskilt. Aalborg historiske Museum	65
Aalborg Snedkeres Lighøse 1736. Aalborg historiske Museum	31
Aalborg Snedkeres Processionsstok. Aalborg historiske Museum.....	98
AARHUS	
Aarhus Bødkerlavs Segl.....	17
Aarhus Rebslagersvendes Herbergskilt. Den gamle By, Aarhus	66
Aarhus Skomageres Velkomst. Den gamle By, Aarhus.....	46
Aarhus Skomageres Opklapperstok 1700. Den gamle By, Aarhus	61
Aarhus Smedelavs Drikkebæger. Den gamle By, Aarhus	57
Aarhus Snedkersvendes Herbergskilt. Den gamle By, Aarhus.....	70
HADERSLEV	
Haderslev Snedkersvendes Herbergskilt. Nationalmuseet.....	75

HELSINGØR

	Side
Helsingør Bøsemagers Mestertavle. Nationalmuseet	91
Helsingør Bøsemagersvendes Skafferstok. Nationalmuseet.....	59
Helsingør Handskemagerlavs Segl 1645.....	19
Helsingør Skomagerlavs Segl 1690	19
Helsingør Smedelavs Lade 1606. Helsingør Museum	37
Helsingør Smedesvendes Stueskilt. Nationalmuseet.....	73
Helsingør Smedesvendes Fanearm. Helsingør Museum.....	77
Helsingør Snedkerlavs Segl.....	19
Helsingør Skrædderes Ligstage. Tikøb Kirke	97
Skilt fra Helsingør Skrædderes Velkomst 1765. Helsingør Museum.....	48

HORSENS

Horsens Rebslagersvendes Herbergskilt 1817. Horsens Museum	73
--	----

KALUNDBORG

Kalundborg Skomagersvendes Herbergskilt. Nationalmuseet	67
Kovsken fra Sct. Knudsgilde. Nationalmuseet.....	13

KOLDING

Kolding Handskemagers sorte Brædt. Museet for Koldinghus Len	91
Kolding Skomagersvendes Herbergskilt 1755. Museet for Koldinghus Len.....	68
Kolding Smedelavs Stueskilt 1601. Museet for Koldinghus Len.....	28
Kolding Smedesvendes Stueskilt. Museet for Koldinghus Len.....	71
Kolding Smedelavs Segl	19

KØBENHAVN

Københavns Bagerlavs Segl	17
Københavns Bagersvendes Skafferstok 1829. Nationalmuseet	25
Københavns Bagersvendes Velkomst 1743. Nationalmuseet.....	43
Københavns Bagersvendes Ligklæde 1749. Nationalmuseet	93
Københavns Bryggerlavs Segl	17
Københavns Bødkerlavs Kande 1665. Nationalmuseet	51
Københavns Bødkersvendes Herbergskilt 1710. Nationalmuseet	63
Københavns Drejerlavs Velkomst 1665. Nationalmuseet.....	27
Københavns Drejerlavs Fattigbøsse 1742. I Lavet.....	32
Københavns Garversvendes Stueskilt. Nationalmuseet.....	69
Københavns Karetmageres Fikserkande 1748. Nationalmuseet	55
Københavns Karetmagersvendes Lydhammer 1769. Nationalmuseet	61
Københavns Rebslagersvendes Tinblækkhus 1772. Nationalmuseet.....	82
Københavns samtlige Lavs Segl 1654	Titel
Københavns Slagteres Lydhammer. Nationalmuseet.....	23
Københavns Smedesvendes Skafferstok 1648. Nationalmuseet.....	25
Københavns Skræddersvendes Lade. Nationalmuseet.....	37

Københavns Tømreres Fattigbøsse. Nationalmuseet	31
Københavns Tømrersvendes Bæltespande. Nationalmuseet	89
Københavns Tømrersvendes Skænekande 1673. I Tømrerkroen	53
Københavns Tømrersvendes sorte Brædt. I Tømrerkroen	91
Skilt fra Københavns Bagersvendes Velkomst 1743. Nationalmuseet	48

KØGE

Køge Handskemageres Fikserkrus 1675. Nationalmuseet	55
Køge Skomagerlavs Drikkehorn. Nationalmuseet	15
Køge Skomagerlavs Lade. Køge Museum	39
Køge Skomageres Skafferstok. Køge Museum	59
Køge Skomageres Stueskilt. Køge Museum	65
Køge Skomagerensvendes Herbergskilt. Køge Museum	71
Køge Skræddersvendes Fattigbøsse 1664. Nationalmuseet	31
Køge Skræddersvendes Herbergskilt 1661. Køge Museum	63
Køge Snedkerlavs Segl	106

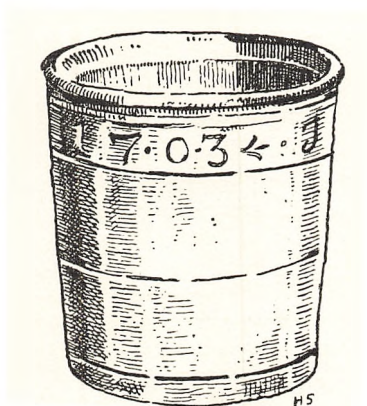
ODENSE

Odense Bageres Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum	79
Odense Drejerlavs Segl 1685. Fyns Stiftsmuseum	17
Odense Drejersvendes Lavsmærke. Fyns Stiftsmuseum	89
Odense Hattemagerlavs Tobakstallerken 1757. Fyns Stiftsmuseum	92
Odense Hattemagerlavs Fyrfad 1757. Fyns Stiftsmuseum	92
Odense Maleres Lydhammer. Fyns Stiftsmuseum	60
Odense Murersvendenes Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum	75
Odense Mureres Tinbæger 1703. Fyns Stiftsmuseum	103
Odense Murersvendenes Vandringsstav. Fyns Stiftsmuseum	89
Odense Pottemagerlavs Segl. Fyns Stiftsmuseum	19
Odense Skomagerlavs eller Sct. Petersgildes Segl. Fyns Stiftsmuseum	9
Odense Skomageres Lade af Kobber 1519. Fyns Stiftsmuseum	35
Odense Skomagerensvendes Lade. Fyns Stiftsmuseum	35
Odense Skomageres Mesterstykke 1724. Fyns Stiftsmuseum	83
Odense Skomageres Lysstage 1817. Fyns Stiftsmuseum	87
Odense Skrædderlavs Segl. Fyns Stiftsmuseum	19
Odense Smedelavs Ølkumme 1600. Fyns Stiftsmuseum	21
Odense Smedesvendes Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum	73
Odense Smedesvendes Stueskilt. Fyns Stiftsmuseum	99
Odense Smedesvendes Fanespids. Fyns Stiftsmuseum	100
Odense Smede Mesterstykke 1804. Fyns Stiftsmuseum	84
Odense Snedkeres Træ-Høvl. Fyns Stiftsmuseum	82
Vejrfløj fra Skomagernes Lavshus 1688. Fyns Stiftsmuseum	81

RANDERS

Randers Bødkersvendes Herbergskilt. Randers Museum	76
Randers Handskemageres Skafferstok. Randers Museum	59
Randers Hattemagerlavs Segl	17

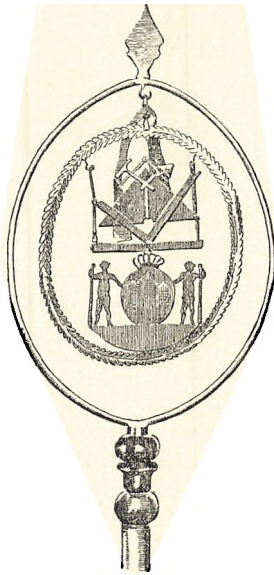
	Side
RIBE	
Ribe Skomagerlavs Kande 1797. Ribe Museum	51
ROSKILDE	
Roskilde Smedelavs Glückrøchen. Nationalmuseet	56
Roskilde Smedesvendes Herbergskilt. Nationalmuseet	69
SLAGELSE	
Slagelse Smedesvendes Velkomst. Nationalmuseet	47
VIBORG	
Viborg Smedelavs Lade. I Lavet	29

Odense Mureres Tinbæger 1703. Fyns Stiftsmuseum.

LITTERATURLISTE

- R. BERG: Det danske Haandværks Historie. 1919.
— Den gamle Haandværkssvend. Faglig Læsning Nr. 101.
— Malerlavet. 1902.
— Snedkerlavet. 1904.
— Smedelavet i København. (1512–1912).
- BERING-LIISBERG: Murmesterlauget i København. 1924.
- H. HJORTH-NIELSEN: Københavns Bagerlaug. 1933.
— Københavns Slagterlaug. 1926.
- L. JUST-NIELSEN: Drejerlauget i Kjøbenhavn. 1902.
- E. MACKEPRANG: Danske Haandværkerlav. Tidsskrift for Industri 1910.
- C. NYROP: Haandværksskik i Danmark. 1903.
— Nogle Gewohnheiten. 1904.
— Bidrag til vor Haandværkerstands Historie. 1914.
— Danske Haandværkerlavs Segl. Tidsskrift for Kunstindustri 1897.
— Om Forholdet mellem Mestre og Svende i Lavstiden. 1885.
— Danmarks Gilde- og Lavsskraaer. Bind II. 1904.
— Lavsgjenstande paa Udstillingen paa Charlottenborg. Tidsskrift for Industri 1901.
— Den danske Enevoldsmagt og Lavene. 1909.
— Lavenes indbyrdes Rang. 1885.
— Kjøbenhavns Skomagerlav. 1909.
— Kjøbenhavns Tømmerlav. 1887.
- JØRGEN OLRIK: Drikkehorn og Sølvøj fra Middelalder og Renæssance. 1909.
— Danske Sølvarbejder fra Renæssancen til vore Dage. 1915.
- BERNHARD OLSEN: Danske Lavssager. Tidsskrift for Kunstindustri 1889.
- LAURITS PEDERSEN: Haandværkerskik i Helsingørske Lav. 1917.
— Københavns Garverlavs Bog. 1935.
— Danmarks Industri og Haandværk. 1905.
- AAGE SØLVER: Danske Guldsmede og deres Arbejder gennem 500 Aar. 1929.
- V. A. SECHER: Forordninger og Recesser.

Aalborg Murersvendes Processionsstok. Aalborg historiske Museum.

**Her ender Bogen „Fra Svendekro og Lavshus“
af Museumsinspektør, cand. mag. Peter Riismøller og forsynet
med Tegninger af Hakon Spliid.**

**Reproduktionerne er udført i Illu'Grafiæ
Reproduktionsanstalt. Det hele er trykt paa Papir
fra De forenede Papirfabrikker i Bianco Lunos Bogtrykkeri,
der fuldendte Trykningen den 22. Oktober 1940.**

**Mønsteret til Papiret paa Bindet er skaaret i Linoleum
af Tegneren og udført i Klistermarmor af A. Sandgren's Bogbinderi,
som ogsaa har foretaget Indbindingen.**

Udgivet af Det Schönbergske Forlag, København.

